

Yo vusuludzwa,
i tevhedza CAPS

Gireidi ya

3

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENḌA

Bugu ya 2
Themo dza 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0294-3

LIFE SKILLS IN TSHIVENḌA
GRADE 3 – BOOK 2

TERMS 3 & 4

ISBN 978-1-4315-0294-3

THIS BOOK MAY NOT BE SOLD.

10th Edition

Workbooks available in this series:

- Grade R (in all official Languages);
- Literacy/Home Language Grades 1 to 6 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages);
- Mathematics Grades 4 to 9 (in Afrikaans and English);
- Life Skills Grades 1 to 3 (in all 11 official Languages); and
- Grades 1 to 6 English First Additional Language.

Dzina:

Kiḽasi:

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

Zwi re ngomu

Themo ya 3

Siaṭari

- 33 Fhethu hu sa tambwi hone 2
- 34 Fhethu hu sa tambwi hone 4
- 35 U namela thekhisi na zwidimela muthu o tsiredzea 6
- Tsiredzo ya vhathu – Tswayo dzi no ri kaidzela khombo 7
- 36 Tshikafhadzo: Ndi mini? 8
- 37 Tshaka dzo fhambanaho dza tshikafhadzo 10
- 38 Mvelelo dza tshikafhadzo 12
- Maṅwe hafhu nga tshikafhadzo 13
- 39 Kutshilele kwa vhathu vha kalekale... 14
- 40 Kutshilele kwa vhathu kalekale 16
- 41 Zwo vha zwi tshi takadza u vha ṛwana zwiṽa kale? 18
- 42 Thulusi na zwishumiswa 20
- 43 Zwiṽwe hafhu nga kuitele kwa zwithu kale 22
- 44 U badelela zwithu 24
- 45 Tshikhalani - ṽifhasi nga ṽito ṽi re tshikhalani 26
- Puṽanete na Sisṽeme ya Duṽha nga huswi 27
- 46 Naṽedzi 28
- Theṽesikoupu 29
- 47 Vhaendatshikhalani 30
- Dzisatheṽaithi 31
- 48 Maṽuvha a tshipentshela 32

Themo ya 4

Siaṭari

- 49 Zwimela – zwine ra wana khazwo 34
- 50 Zwimela – u bva kha mphwe u ya kha swigiri 36
- 51 Zwine ṽifhasi (shango) ṽa ri ṽea 38
- 52 ṽifhasi – U bva kha vumba u ya kha tshidina 40
- 53 Zwiwo na zwine ra tea u ita: miṽalo 42
- 54 Mulilo 44
- 55 Phenyo (ṽṽadzi) 46
- 56 Mvula ya maṽumbu na mimuya ya maṽṽa 48
- 57 Midzinginyo 50
- 58 Zwipuka zwine zwa ri thusa: marangaphaṽṽa 52
- 59 Zwipuka zwine zwa ri fha zwiṽiwa kana zwiambaro: ṽotshi 54
- 60 Zwipuka zwine zwa ri fha zwiṽiwa kana zwiambaro: khuhu 56
- 61 Zwipuka zwine zwa ri fha zwiṽiwa kana zwiambaro: kholomo 58
- 62 Zwipuka zwine zwa ri fha zwiṽiwa kana zwiambaro: nngu 60
- 63 Zwipuka zwi no ri shumela: mmbwa.. 62
- 64 Zwipuka zwi no ri shumela: donngi.... 64

Vho Angie Mutshekga
Minista wa Muhasho
wa Pfunzo ya Muteo

Vho Enver Surty
Muthusaminista wa
Pfunzo ya Muteo

Bugu idzi dzo ṽwalelwa vhana vha Afrika Tshipembe, mushumo wa hone wo rangiwa phanda nga Minista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Angie Mutshekga na Muthusaminista wa Pfunzo ya Muteo, Vho Enver Surty.

Bugu dza mishumo dza Rainbow ndi tshipiṽa tsha zwe Muhasho wa Pfunzo ya Muteo wa ita zwa u khwiṽisa vhukoni ha vhagudi vha Afrika Tshipembe vha gireidi dza rathi dza u ranga. Sa tshinwe tsha zwithu zwiṽulwane zwa Puṽanetshumisi ya Muṽhuso, thandela iyi yo konadzea nge ya lambedzwa lu sa vṽudziswi nga Muhasho wa Gwama ṽa Lushaka.

Hezwi zwo ita uri Muhasho u kone u bveledza bugu idzi, dzi kha nyambo dzoṽthe dza tshiofisi, dzi tshi waniwa mahala.

Ri na fulufhelo ṽa uri bugu idzi dzi ṽo thusa vṽadededzi (vhagudisi) mushumoni wavho wa u funza wa duṽha ṽinwe na ṽinwe khathihi na u vha na vṽutanzi uri vha khunyeledze kharikhulaṽu yoṽthe. Ro ita nga vṽuronwane uri ri sumbedze ṽṽila vṽadededzi kha nyito nge ra shumisa aikhoni dzi no sumbedza uri mugudi u tea u ita zwifhio.

Ri na fulufhelo ṽi no bva ṽi mbiluni uri vhana vha ṽo ṽiphiṽa nga u shumisa bugu idzi zwenezwi vha tshi khou aluwa na u guda, khathihi na uri na vhonevho, sa mudededzi, vha ṽo ṽiphiṽa na vhana avha.

Ri ri kha vhone na vhagudi vṽavho, ngavhe zwi tshi vha nakela musi vha tshi shumisa bugu idzi. Zwi pfumbe.

Published by the Department of Basic Education
222 Struben Street
Pretoria
South Africa

© Department of Basic Education
Tenth edition 2020

ISBN 978-1-4315-0294-3

The Department of Basic Education has made every effort to trace copyright holders but if any have been inadvertently overlooked the Department will be pleased to make the necessary arrangements at the first opportunity.

This book may not be sold.

Gireidi ya 3

Zwikili zwa Vhutshilo
nga TSHIVENDA
Bugu ya 2

Heyi bugu ndi ya:

Fhethu hu sa tambiwi hone

Kha ri n'wale

Ni pfa no ṭanganedzwa fhethu ho tsireledzeaho sa kilasirumuni ya vhoiwe. Ndi fhethu hune na pfa ni tshi nga vhuyelela tshifhinga tshiriwe na tshiriwe. A hu na ane a nga ni vhaisa kana a ni huvhadza.

Fhethu hune vhathu vha pfa vho tsireledzea ndi afho hune muthu muñwe na muñwe a pfa o ṭanganedzwa. A hu na ane a go vhaiswa kana a huvhadzwa.

"Tsireledzo ya vhathu" zwi vha zwi tshi khou amba uri muthu muñwe na muñwe u na pfanelo ya u vha fhethu ho tsireledzeaho hune muñwe na muñwe a tendelwa u hu ya, sa zwidimelani, thekhisini na dzibitshini.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo na khonani yaṅu.

Ambani na khonani yaṅu uri ndi nga mini u tambela fhethu afha hu songo tsireledzeaho zwi na khombo ngomu.

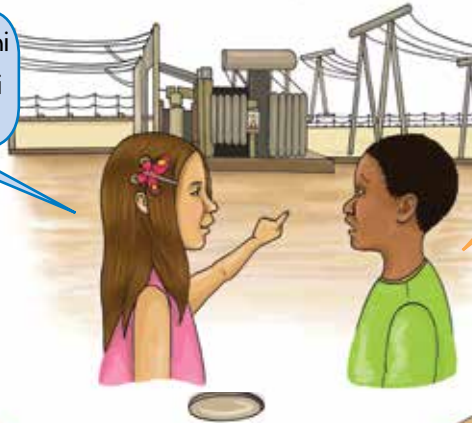
Duvha:

Kha ri n'wale

Muñwe na muñwe wa vhana vha re kha tshanda tsha u la tshifanyisoni tshinwe na tshinwe u tea u dikhethelela u ita zwithu. Vha thuseni vha dadze mapulo avho a mafhungo.

Hee wa hashu, tevhelani bola! Ni khou ofha mini zwino?

Ebo, ndi nga si ye, ndi nga kha di

Hee wa hashu, thetshelani nyana! A zwi dini, mani. Ni khou shavha mini?

Nne, ndi nga si thetshele, ndi nga kha di

Kha ri ambe

Ambani nga mbudziso idzi ni kilasini.

- Ndi zwithu zwifhio zwi re na khombo zwine zwa nga wanala daledaleni?
- Ndi nga mini vhana vha tshi pfana na u tamba dumbani?
- Ndi vhutshilo ha vhoneji hune ha nga vha khomboni nge vhana vha tambela badani yo dalesaho zwiendedzi?
- Ndi tswayo dzifhio dzi no ri hanisa u tambela tshiporoni?
- Khombo dza zwiludi zwi no nga pharafeni ndi dzifhio?

Kha ri n'wale

Nangani tshithihi tsha zwifanyiso zwi re kha siatari la 2 hafhu ni n'wale phindulo dza mbudziso idzi.

- Tshifanyiso itshi tshi ni vhudza mini?

- Ni zwi divha nga mini uri afho fhethu a hu tambelwi hone?

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Fhethu hu sa tambiwi hone

Kha ri nwale

Lavhelesani zwifanyiso. Zwino nangani nthihi ya tshohwana idzi ni i nwale nga fhasi ha tshifanyiso tshinwe na tshinwe:

Zwanda zwa munna zwi nga nanga khavhu nga nthani ha pharafeni.

Nwana a nga kha di lovha nge a nwa mulimo.

Vhana vha nga kha di fa nga tshipfundamuya – vha sa koni u fema.

Ri songo shumisa mudagasi tsini na maḍi.

Maḍi a no khou vhila na tshitimu zwi nga fhisa riwana.

Tshohwana: _____

Tshohwana: _____

Tshohwana: _____

Tshohwana: _____

Tshohwana: _____

Tshohwana: _____

Kha ri ite nyito

Duvha:

Olani tshifanyiso tsha inwi na khonani dzaṅu ni tshi khou tamba phakhani no tsireledzea. Ni ḡo vha ni tshi khou tamba mini? Elekanyani nga tsumbo ya musu ni tshi khou dembetita madembetitini. Thomani nga u ita lupenndelo lwa tshiketshe tshaṅu ni tshi shumisa pene ya khoki kana penisela. Ni kone u khalara ni tshi shumisa dziphasiteḽe kana khirayoni.

Kha ri ṭharamuwe

Kha ri dudele: Tshimbidzani zwipida zwo f'hambananaho zwa muvhili waṅu nga tshif'hinga tshithihi. Sa tsumbo, monisani khundu na zwinungo zwa zwanda khathihi kana mahada na zwinungo zwa milenzhe khathihi.

Nyito khulwane: U balantsa (dadamala)

- Nangavhedzani nga zwikunwe ni kone u tshimbila nga zwirethe.
- Kokovhani nga zwanda na magona.
- Dadamalani ni tshi thengathenga, ni tshi tshimbila ni tshi ya phanda na murahu kha thambo i re fhasi. Zwi lingedzeni hafhu no bonya maṭo.
- Imani nga zwanda, ni ime nga ṭhoho na milavhuwo.

Kha ri femuluwe: Ṭharamuwani nga zwituku nga zwituku. Arali zwi tshi konadzea, kha hu shumiswe muzika u no ongolowa na u luludzela.

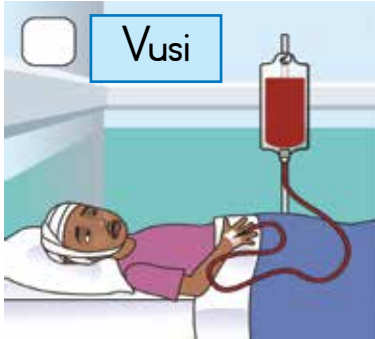

U namela thekhisi na zwidimela muthu o tsireledzea

Kha ri ite nyito

Nomborani zwifanyiso zwi no amba nga zwe zwa bvelela kha Vusi zwi tshi tevhhekana nga ngona.

Thekhisi yo dala musi!

Hee, mukegulu, hu tshee na vhudzulo. Kha vha do sendela vhone!

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwa Vusi hafhu ni ambe ngazwo na khonani yaṅu.

- Ndi nnyi we a vhanga khombo iyi?
- Vusi na mme awe vho vha vha tshi nga vha vho ita mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso zwi tevhelaho ni ambe ngazwo na khonani yaṅu. Avha vhathu vha khou ita zwifhio zwo khakheaho?

Kha ri ṅwale

Ṓwalani khephusheni ya tshifanyiso tshinwe na tshinwe ni tshi bula uri ndi zwifhio zwine vhanameli avha vha si tee u ita.

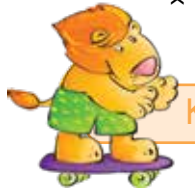
Duvha:

Tsireledzo ya vhathu – Tswayo dzi no ri kaidzela khombo

Kha ri vhale

Tswayo dza magondoni (badani) na zwiporoni dzo vhetshelwa u ri tsireledza. Dzi ri kaidzela khombo. Tswayo dza u kaidza badani dzi anzela u vha na mutalo mutswuku u no mona nadzo. Idzi dziñwe tswayo dzi ri vhudza uri ri tea u difara nga ndilade musi ri badani kana dzi a ri tsivhudza.

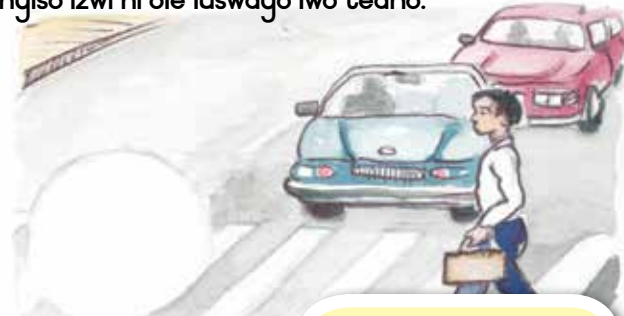
Kha ri ite nyito

U posa zwithu nnda musi muthu e tshidimelani tshi no khou tshimbila zwi vhangela vhathu na zwipuka zwi re nnda khombo. Itani luswayo lu no amba uri vhathu vha re tshidimelani vha songo posa zwithu nnda nga mafisitere.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ole luswayo lwo teaho.

Ni sumbedze mudededzi wanu musi no no fhedza.

Tshikafhadzo: Ndi mini?

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso ni ambe ngatsho na khonani yaṁu. Tshifanyisoni itshi hu na tshinwe tshithu tshe na vhuya na tshi vhona kale? Ndi zwithu zwifhio zwo khakheaho kana zwivhi zwine na zwi vhona tshifanyisoni itshi? Ndi nga mini zwo khakhea?

Kha ri vhale

Tshikafhadzo ndi mini?

Tshikafhadzo ine ra ita i dovha ya vhaisa riṁe vhathu, zwipuka na zwimela. Ri a farwa nga malwadze, zwimela zwa vho hana u mela kana zwa fa. Zwinwe hafhu ndi zwa uri tshikafhadzo i ita uri vhupo hu vhonele hu songo naka.

Tshikafhadzo i bvelela musi ri tshi ḍadza lifhasi lashu nga tshika. Ri tshikafhadza mufhe wa lifhasi, maḍi na mavu. Muya, maḍi, mufhe na ḍuvha zwi a thusa kha u kunakisa tshikafhadzo. Fhedzi arali tshikafhadzo ya vha yo no kalula nge tshika ya vha yo no ḍalesa, lifhasi li vho balelwa u i shandukisa.

Duvha:

Kha ri ite nyito

Shumani nga zwigwada zwa vhatanuvhatanu.

Mudededzi wanu vha do nea tshigwada tshiinwe na tshiinwe fhethu hatsho ha u shumela. Mirado mina ya thimu i tea u wana tsumbo dza tshikafhadzo henefho dzharatani ya tshikolo. Murado wa vhatanu ndi wa u rekhoda tshithu (tshiteiwa) tshiinwe na tshiinwe tshine thimu ya tshi wana. Mudededzi wanu vha do nea murekhodi mutevhe une khawo a tea u ita thiki (✓) tsini na tshithu (tshiteiwa) tshiinwe na tshiinwe tshine na tshi wana. Musi no no fhedza mushumo uyu, mudededzi wanu vha do ita manweledzo (samari) a zwe na zwi wana. Dzharata ya tshikolo tshanu i na mutakalo?

Ni elelwe u tamba zwanda musini no no fhedza.

Kha ri riwale

Nwalani malatwa matanu e na a wana u mona na tshikolo.

1.	
2.	
3.	
4.	
5.	

Afho kha mutevhe itani thiki (✓) tsini na malatwa ane a nga vusuludzwa. Afho kha mutevhe itani tshifhambano (✗) tsini na malatwa ane a nga dina zwifuwo zwa dzibulasini.

Kha ri ambe

Shumani nga zwigwada zwa vhatu vha sumbe.

Ni khou do tamba matambwa ni zwithu zwo fhambananaho: lifhasi, magi, mavu, muya, tshimela, tshipuka na muthu. Vhatambi vha rathi vha u thoma vha tea u vhudza uyu muthu uri tshikafhadzo i khou vha vhaisa nga mini. Muthu u tea u fhindula muinwe na muinwe wa avha vhatambi. Nothe no tangana ni tea u tshea uri thaidzo idzi dzi nga tandululwa nga ndilade. Arali ni na fulufhelo kha litambwa la vhoiwe, ni nga kha di humbela mudededzi uri ni li tambele kilasi yothhe.

Tshaka dzo fhambanaho dza tshikafhadzo

Kha ri vhale

Tshikafhadzo ya mufhe

Musi ri tshi tshikafhadza mufhe ri vha ri tshi khou u shela milimo (phoizeni). Ri ita ngauri musiri tshi vhasa malasha, dizili, pitirolo, gese na khuni nga ndila yo kalulaho. Mutsi wa izwi zwivhaswa u na gese dzi si na mutakalo ngomu, dzine dza dzhena mufheni.

Tshikafhadzo khulwane Cape Town ndi ya mimodoro, mamaga na zwivhaswa zwi no vhaswa midini.

Mufhe u dovha wa tshikafhadzwa nga buse, mutavha, muora, vhutsi na movula. Miri i thusa kha u bvisa gese dzi re na milimo kha mufhe ha dzhena okisidzheni i re na mutakalo ngomu. Arali ra nga remesa miri minzhi, gese ya mulimo i dzula i mufheni nahone ha vho tou dzhena okisidzheni tshukhutshukhu.

Ri tea u fema muya wo kunaho uri ri dzule ri na mutakalo. U fema muya wo tshikafhadzwaho zwi ri vhangela malwadze a mikulo na mafhafhu. Hu na huiwe fhetshu shangoni hune vathu vha tea u ambara dzimasiki dza ningo na milomo musiri vha tshi bvela nnda, ngauri mufhe wo tshikafhadzwa nga maanda lune a u femi.

Tshikafhadzo ya mufhe i dovha hafhu ya tshinyadza ozouni ine ya tsireledza Liffhasi kha masana a no tshinyadza a no bva duvhani. Arali kha mufhe ha dalesa esidi ine ya nga bva

i mamagani, zwi nga vhangela mvula ya esidi, ine ya vhulaha zwimela ya tshinyadza zwifhatso.

Duvha:

Tshikafhadzo ya mavu

Tshikafhadzo ya mavu i bvelela musi ho dalela milimo mavuni. Tshikafhadzo ya mavu i dovha hafhu ya bva i mamagani na migodini. Malatwa a no bva midini yashu, zwikoloni, zwibadela na dziofisini a fukedzwa madaledaleni a milindi. Malatwa aya a tshikafhadza mavu. Tshikafhadzo ya mavu i shela mulimo zwiliwani zwine zwa liwa nga vhatu na zwipuka.

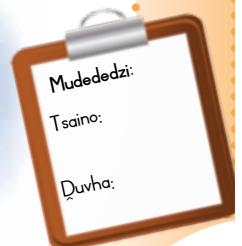
Tshikafhadzo ya madi

Tshikafhadzo ya madi i ita uri madi a ngomu mavuni na a re milamboni, maishani na madamuni a dzhenwe nga milimo. Hezwi zwi itea musi limaga li tshi bommbela madi a re na tshika ngomu mulamboni u re na madi o kunaho. Zwi dovha hafhu zwa bvelela musi milonga ya tshampungane a tshi dzhena maishani, madamuni, kana thavhela dza madaledale o fukedzwaho dzi tshi tahela kha madi a ngomu mavuni. Madi o tshikafhadzwaho a a lwadza vhatu a dovha a vhlaha na khovhe na zwiwe zwipuka. Zwimela zwi re tsini na madi o raloho na zwone zwi a fa.

Tshikafhadzo nga phosho

Tshikafhadzo nga phosho i vhangwa nga zwiendedzi zwi hulwane zwi no nga malori khathihi na nga mimodoro na thekhisi dzi no dzulela u lidza bele, mitshini ya mamagani, muzika u no dzingisa ndevhe khathihi na nga mitshini ya hune ha khou fhatiwa hone zwifhatso na dzibada. Phosho yo kalulaho i nga ni dzingisa ndevhe.

Themo ya 3 – Vhege dza 4

Mvelelo dza tshikafhadzo

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso itshi ni ambe ngatsho na khonani yaṅu.

Kha ri ṅwale

Avha vhatshu na zwipuka vha nga amba mini malugana na tshikafhadzo? Fhedzisani fhungo ḽiṅwe na ḽiṅwe kha a re afho f'hasi.
"Tshikafhadzo a yo ngo luga vhutshiloni hanga ngaauri..."

Kha ri ṱharamuwe

Zwino wanani hupu ine na ḽo tamba ngayo. Inwi na khonani yaṅu sielisanani ni tshi pfuka hupu iyi, ni thome nga u shumisa milenzhe ni tevhele nga u shumisa zwanda.

Imisani hupu yo sedza nṱha musi khonani yaṅu a tshi khou sera khayoy. Tambani nga u tou sielisana. Ni ite na u sendamisa hupu u itela uri zwi konde u sera.

Duvha:

Mañwe hafhu nga tshikafhadzo

Kha ri ite nyito

Ngei murahu no lavhelesa mafhungo la tshikafhadzo u mona na tshikolo tshanu. Arali ni songo swika he na dobela/kumba malatwa ayo, zwi iteni zwino. Mudededzi wanu vha do ni fha mapulasitiki na magilavu a pulasitiki a u tsireledza zwanda zwanu.

Shumisani zwivhumbeo zwa dzhometiri ni dizaine mupendelo wa phositara yanu.

Rerani na khonani yanu nga ndila dzi tevhelaho dza u dizaina phositara:

- u konanya mivhala
- ndinganyiso
- u dodombedza
- edanya

Kutshilele kwa vhathu vha kalekale

Kha ri ambe

Zwithu zwine ra ita na uri ri zwi ita nga ndilade zwi a shanduka tshifhinga tshi tshi ya. Lavhelesani zwifanyiso izwi.

Ambani na khonani yanu nga zwe zwa shanduka. Ni nga sedzavho na mishumo ye vhathu vha re tshifanyisoni itshi vha vha vha tshi ita, he vha vha vha tshi shuma hone na lushaka lwa zwiambaro zwe vha vha vha tshi ambara. Ni vhona u nga vho vha vha tshi shuma vhukule vhungafhani na mahaya avho? Ni vhona u nga vho vha vha tshi la zwiliwade? Vho vha vha tshi ya nga mini mushumoni? Zwino lavhelesani tshifanyiso tshi re kha tsha monde ni ambe nga mbudziso dzi re afho nthi. Zwino lavhelesani zwila zwiwe zwifanyiso. Izwi zwithu zwothe zwo shanduka nga ndilade?

Kha ri vhole

Kalekale vhathu vho vha vha tshi dzula tsini na zwithu zwine vha zwi toda, tsumbo ndi ya zwiliwa na madi. Namusi, naho ri tshi lila zwithu zwi no fana na zwa vha kale, zwi a leluwa u wana zwiliwa, madi na mudagasi nga nthani ha thekholodzhi.

Kha ri riwale

Minwahani ya
miliyoni dza 15 000
yo fhiraho:
Hu vhumbiwa Lifhasi
(shango)

Mutalotshifhinga khoyu une na do u shumisa musi ni tshi guda zwinzhi
nga kutshilelele kwa vhatu vha kalekale.

Minwahani ya 40 000
yo fhiraho:
Vharwa (VhaSan)

Minwahani ya miliyoni
dza 2.5 yo fhiraho:
Zwivhumbwa zwi no
fana na vhatu zwa u
tou thoma

Minwahani ya
100 000 yo
fhiraho: Vhatu
vha u tou thoma

Minwahani ya 2015:
U thoma ha Tshifhinga Tsha
Murena Yesu

Nga 1200
U aluwa ha Mapungubwe
ngei Limpopo

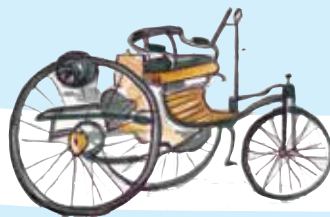
Nga 1876
Hu tumbulwa lutingo
lwa musalauno

Nga 1814
Nzhini ya tshitimu ya u thoma

Nga 1652
Vhatu vha Yuropa
vha swika Afrika
Tshipembe

Nga 1879
Hu tumbulwa mbone
dza mudagasi

Nga 1885
Modoro wa musalauno wa
u tou thoma

Nga 1895
Radio ya u tou
thoma

Nga 1903
Bufho la u tou
thoma

20 ____
U bebwa hanu
Vho Nelson Mandela vha
vha muphuresidennde
washu

Nga 1975
U thoma ha
khomphiyuthavhune

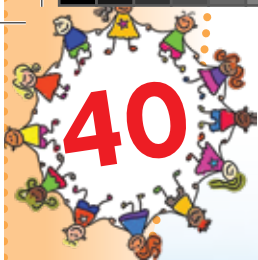
Nga 1973
Selefounu ya u tou
thoma

Nga 1969
Vhatu vha u
thoma riwedzini

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 3 – Vhege dza 5

40

Kha ri riwale

Zwino dzhenisani madzina na deithi dza mabebo a vhabebi vhanu na vhomakhulu kha uyu muri wa muta

Mudededzi wanu vha do ni humbela uri ni humbele mashaka a re vhalala uri vha dalele kilasi ya vhoiwe kana vha tou humbela muriwe muthu a no bva tshitshavhani tsha hanu. Uyu muthu ni nga mu vhudzisa mbudziso dzifhio dzi no kwama vhutshilo hawe?

Dzina la makhulutshinna:

Duvha la mabebo:

Dzina la khoti:

Duvha la mabebo:

Dzina la makhulutshinna:

Duvha la mabebo:

Dzina la makhulutshisadzi:

Duvha la mabebo:

Dzina la mme:

Duvha la mabebo:

Dzina la makhulutshisadzi:

Duvha la mabebo:

Dzina langa:

Duvha la mabebo:

Vhudzisani vhabebi vhanu mbudziso thanu nga vhomakhulukuku wanu. Shumisani maipfi a tevhelaho kha mbudziso dzanu: **lini**, **ngafhi**, **mini**, **ngani** na **hani**.

Kha ri vha

Vhagudi vha tshikolo tsha doroboni ya Karoo ya Graaff-Reinet vho ramba Vho Johannes Maart uri vha de vha vha anetshele mafhungo. Tshiṭori tsha hone khetshi:

Ndo bebwa nga la 7 la Fulwana 1922 bulasini i re Karoo i no pfi Gannaslaagte. Khoti anga vho vha vha tshi shuma bulasini ngeno mme anga vho vha vha tshi shuma nduni (khishini) ya heneḥo bulasini. Lavhutṁanu liṁwe na liṁwe ro vha ri tshi phakha ṁama i no bva kha rabulasi, ye ra vha ri tshi bika nga Mugivhela na Swondaha. Ro vha ri si na firidzhi ya u i rothodza. Zwino vhege yotḥe ro vha ri tshi vha ri si na tshisevho tsha ṁama. Tshiṁwe tshifḥinga ro vha ri tshi wana ṁama yo linganaho lune ra kona u ita mukoki (beliṭoṁo) nga maanda musi rabulasi o thuntsha tholo (kudu) kana tsepe. Ro vha ri tshi tshilesa nga mavhele e ra vha ri tshi ita vhukhopfu ngao ra bika vhuswa kana ra a tanganyisa na ṁawa ra ita tshidzimba tshi no pfi umngqusho. Khoti anga vho vha vha tshi newa fulauru ya vhurotho ya madzhoru ye ya vha i tshi bva tshigayoni Jansenville. Mme anga vho vha vha tshi diṁea tshifḥinga vha baka vhurotho nga bodo ya tsimbi i sa lemeli zwone, vha tshi shumisa mahala ngauri ro vha ri si na tshiṭofu.

Kana vha baka khethe dzine nda dzi funesa dzo tou gotshiwaho. Khekhe dza hone ro vha ri tshi dzi la nga sirapu ya madoro. Malegere ashu ho vha hu ṁonzhe dza miunga (miri ya mipfa mitshena).

Duvha:

Tsivhudzo ya mudededzi:
Arali mudededzi wṁu vha tshi khou balelwa u ramba muthu uri a de kilasini ya vhoiwe, ni nga shumisa tshiṭori tsha Vho Johannes Maart.

Zwo vha zwi tshi takadza u vha n̄wana zwiḽa kale?

Kha ri n̄wale

Lavhelesani tshinwe na tshinwe tsha zwifanyiso ni bule uri ndi tsha zwino kana ndi tsha kale naa. N̄walani "Musalauno" (kha zwino) kana "Musalaḽa" (kha kale) nga fhasi ha tshifanyiso. Zwino khalarani tshibogisi tsha "Tshilala" tshi re nga fhasi ha tshifanyiso tshi no khou sumbedza tshithu tsha kale tshi no takadzesa. Shumisani muvhala une na u funesa.

--	--	--	--

--	--	--	--

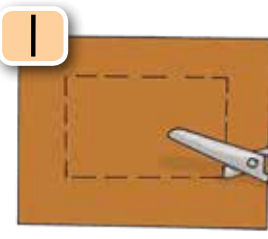
Kha ri ite nyito

Itani fureme ya tshifanyiso.

Ni tea u vha na:

- Gwati ḽa khadibodo ḽa muvhala.
- Mihwenga mivhili ya bammbiri ḽa khadibodo ḽi re na muvhala.
- Matheriala wo fhambananaho wo vusuludzwaho une na ḽo u shumisa kha u ita dziphetheni, tsumbo, nzhara yo fhelaho ya harani, tshithivho tsha khokho, muthenga na zwithivho zwo fhambananaho kana zwiḽo.

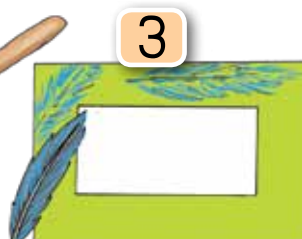
Hu na nḽila nnzhi dzine ra nga kona u vhulunga ngadzo zwithu zwavhudi zwi re zwa kale.

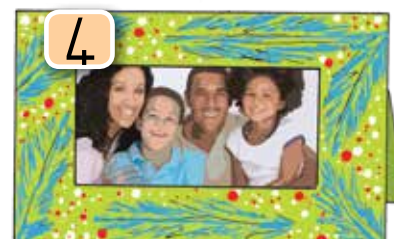
1. Gerani tshikwea kana rekithiengele kha khadibodo u itela u ita fureme ya tshifanyiso.

2. Penndani nga fhasi (tshiraho) ha tshithu tshine na khou ṽoḽou tshi shumisa kha u ita phetheni yaṽu.

3. Khavhisani fureme yaṽu nga u ndondomedza, kha khadibodo, lurumbu lwo penndiwaho lwa tshithu tshine na khou ṽoḽou ita.

4. Musi fureme yo no oma, dzhenisani tshifanyiso tsha makhulutsisadzi vhaṽu kana makhulutshinna ni fhe mme kana khoti aṽu sa tshifhiwa.

Duvha

Kha ri vhale

Vho Maart vha dovha vha dalela tshikolo itshi
lwa vuvhili. Vha isa phanda u anetshela
tshiṭori tshavho:

Ro vha ri sa ṭangani na vhatu vhanzhi vhaṛwevho.
Mme anga na khotsi anga vho vha vha tshi shumesa
nahone awara nnzhi. Ro vha ri tshi dalela vhatu vha
dziṛwe bulasi nga Swondaha. Tshiṛwe tshifhingavho ro vha
ri tshi ṭuwa nga goloi ya phulu. Khaladzi anga na khonani
dzawe vho vha vha tshi pfana na u ita mipopi ya vumba.

Ndo thoma u ambara zwienda ndi na miṛwaha ya 12. Khotsi
anga vho vha vho zwi ita nga mukumba wa kholomo wo
sukiwaho. Ndo pfa ndo takala ngauri ndo vha ndi si tsha
ḑo vangula mipfa khathihi na u tambula nga "zwikunwe zwo
omaho" nga phepho khulu ya mahada nga matsheloni.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yaṇu uri zwo vha zwi tshi takadza naa u vha
ṛwana zwiḽa kale.

Zwo vha zwi khwiṇe kha u vha ṛwana wa
musalauno? Ambani uri ngani. Elekanyani
nga thulusi na zwishumiswa zwine na vha
nazwo ṇamusi na uri zwo ri leludzela uri ri
kone u ita zwithu nga u ṭavhanya nahone
nga ṇḽila i re khwiṇe.

Kha ri onyolowe
Itani ṇḑowṇḑowe dzi tevhelaho ni ṇṭhe kana
nga vhavhilihavhili (phere).

- U ima nga zwaṇḑa
- U ima nga ṭhoho
- U vhumbeletshela phanda na murahu
- Tshifindinkodo

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Kha ri ite nyito

Thulusi na zwishumiswa

Lavhelesani zwifanyiso zwi re kha tshanda tsha monde zwa thulusi dze dza vha dzi tshi shumiswa kalekale. Kha khoḽomu i re kha tshanda tsha u la, olani kana ni gere zwifanyiso zwa thulusi dzi no shumiswa musalauno.

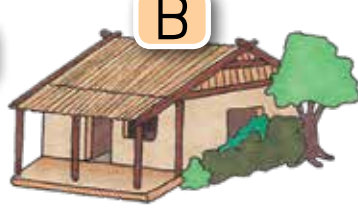

Kha ri ambe

A

Nḽu ya minwahani ya
300 yo fhiraho

B

Nḽu ya minwahani ya
200 yo fhiraho

C

Nḽu ya minwahani ya
150 yo fhiraho

D

Nḽu ya musalauno

Nḽu idzi dzo shanduka nga ḽilade minwahani yo fhambananaho?

Ndi nga mini dzo shanduka?

Ndi matheriala afhio e a shumiswa kha u fhatḽa nḽu idzi?

Ndi zwithu zwifhio zwine na nga zwi wana ngomu ḽuni ya D zwe zwa vha zwi siho ḽuni ya A?

Duvha:

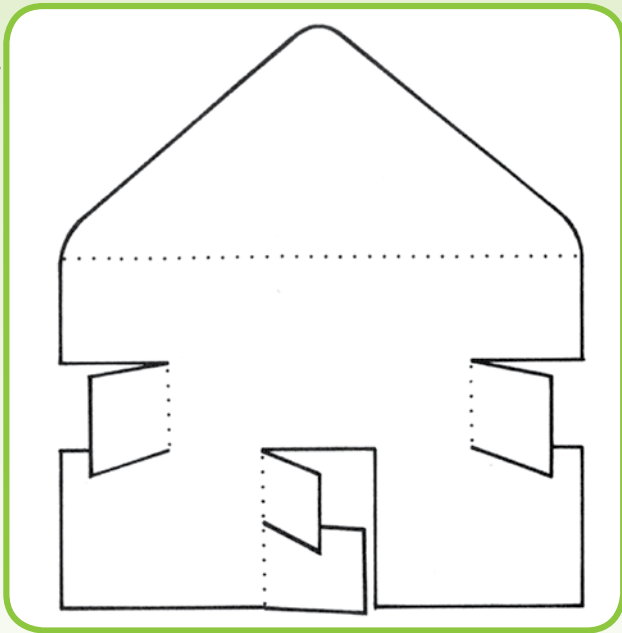
Kha ri ite nyito

No guda uri nngu dzo shandukisa hani na u khwinisiwa miñwahani minzhi. Fhano Afrika Tshipembe hu na nngu dzo khavhiswaho nga makolo, sa nngu dza Mandevhele. Dzi givhelwa makolo a re kha mbondo dzadzo a mivhalavhala. Didzhieni, lwa kholekhole, ni Mundevhele zwino ni na mushumo wa u tengula (khavhisa) mbondo dza nngu ya hanu ya Tshindevhele.

Ni tea u vha na:

- Bammbiri la mivhala
- Fulobo tshena
- Tshigero
- Khirayoni
- Guḽuu

1. Gerani vothi na mafasitere kha fulobo yanu, sa zwe zwa sumbedzwa kha tsumbo.
2. Petelani murahu mulomo wa fulobo uri u ite thanga.
3. Zwino shumisani phetheni, zwivhumbeo na mitaladzi khathihi na mivhala yo fhambananaho ni tshi khavhisa nngu yanu ya fulobo.
4. Humbelani mudededzi wanu vha ni talutshedze uri ndi nga mini zwi na ndeme uri ni shumise zwivhumbeo na phetheni dza dzhiometiri.
5. Nambatedzani nngu yanu kha muhwenga wa bammbiri la mivhala.
6. Shumisani zwifanyiso zwe na zwi wana kha magazini kha u khavhisa u mona na nngu yanu.

Kha ri tharamuwe

- Itani u nga ni khou saha basha la u fhatxa nngu zwa kholekhole. Sukumedzani na u kokodza nga tshanda tsha u la, ni ite ni tshi tshintshela kha tsha monde.
- Imani tsini na khonani yanu. Hakani tshanda tshanu tsha u la kha tsha monde tsha muthu a re tsini na inwi. Itani zwa kholekhole zwauri inwi na khonani yanu ni khou gagamisa saga la mugayo li no lemela, ni sendamele kha tshanda tsha monde. Ni ite ni tshi tshintsha lurumbu.
- Diiteni u nga ni muri, ni imise tshanda tshithihi ntha ha thoho.

Zwinwe hafhu nga kuitele kwa zwithu kale

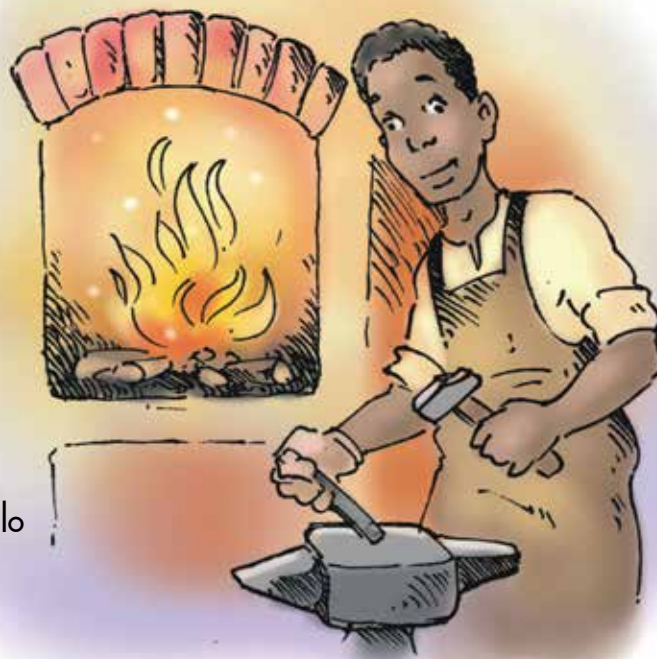
Kha ri vhale

Zwino ndi lwa vhuraru Vho Maart vha tshi dalela tshikolo itshi hafhu. Vha na zwinzhi zwine vha tama u dovha vha anetshela:

Wekishopho ya afha bulasini yo vha i na nando ine vhashumi vha i shumisa kha u ita na u lugisa thulusi na zwishumiswa.

Ro vha ri tshi ita zwiporo zwa bere kana rimu dza malinga a goloi (wegoni).

Musi ndi na minwaha ya fumi, ha wa gomelelo lihulu. Zwiliwa zwi si tsha wanala. Ro pfa ro takala vhukuma musu we mvula ya na.

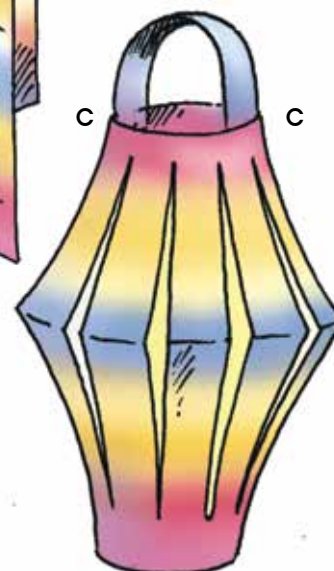
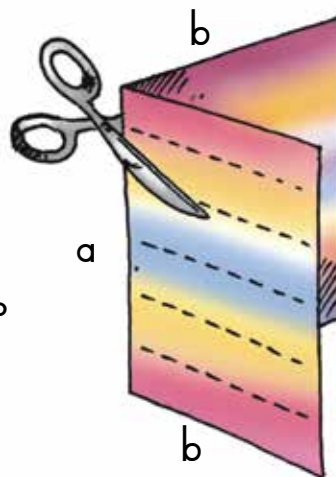
Kha ri ite nyito

Itani denzhe (luvhone) la tshifhingani tsha kale.

Ni tea u vha na:

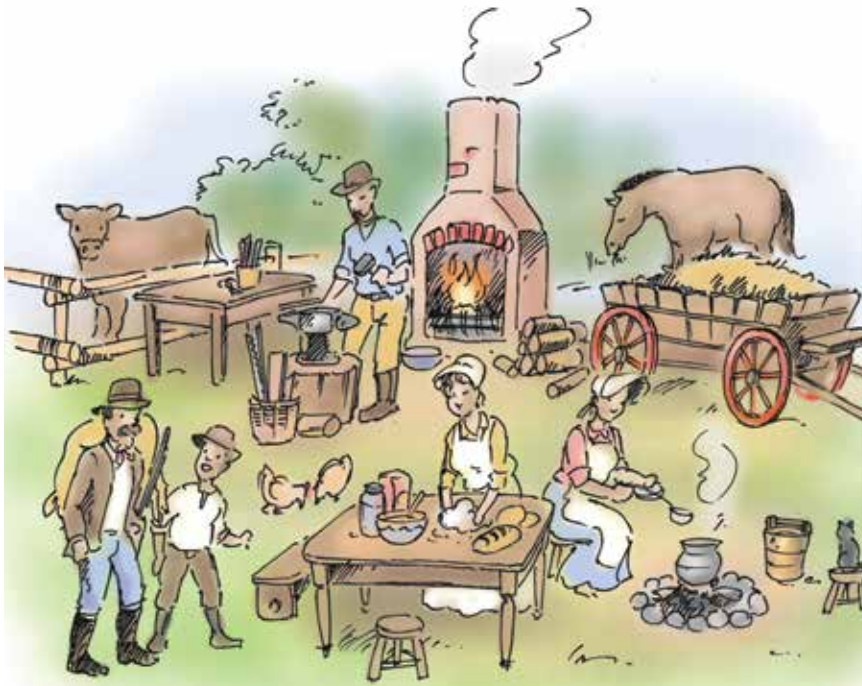
- Muhwenga wa bammbiri la tshikwea
- Pennde ya magi ya mivhala yo fhambananaho
- Bulatsho ya u ola
- Rula, penisela na tshigero
- Guluu

1. Khavhisani bammbiri lanu nga mibirimo (mirunzi) na mivhala yo fhambananaho.
2. Petani bammbiri nga vhukati.
3. Talani mitalo kha bammbiri yo thalangana nga 3cm.
4. Gerani ni tshi tevhedza mitalo, fhedzi ni songo swika mugumoni.
5. Petululani bammbiri ni nambatedze meme/thodzi mbili nga guluu.
6. Shumisani lubammbiri kha u ita mukungelo nga ntsha.

Duvha:

Kha ri ambe

Lavhelesani tshifanyiso tsha kutshilele kwa bulasini mirwahani ya 200 yo fhiraho. Ambani na khonani yanu nga zwine zwa ni takadza tshifanyisoni itshi. Todani, sa tsumbo, zwiambaro, thulusi na tshaka dza vhuendedzi. Ni tshi fhedza ni talutshedze mudededzi wanu na kilasi nga zwe na rera ngazwo na khonani yanu.

Kha ri nwale

Livhanyani tshivhonetsheli tshiwe na tshiwe na tshifanyiso tsho teaho. Ni ite na u nwala dzina la tshivhonetsheli tshiwe na tshiwe nga fhasi ha tshifanyisoni itsho. Nangani maipfi haya:

thotshi

gulupu

khandela

mavhone a phanda a modoro

1

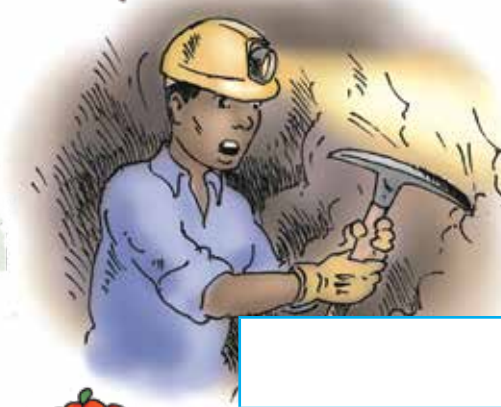
2

3

4

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

U badelela zwithu

Kha ri n̄wale

Vhathu vho vha vha tshi renga nga mini zwine vha t̄oda? Shumisani l̄ithihi l̄a maipfi a tevhelaho kha u fhedzisa tsh̄itori tsha tshelede tshi re afho fhasi. Ro dzula ro ni n̄ea maledere a u thoma uri a ni thuse.

badela	fola	vhulungu	l̄a, maset̄ha	badelela
khoini (mangwende)	musuku	u renganya (rengiselana)	mikumba	tshelede ya bambiri

Kalekale, vhathu vho vha vha sa shumisi kh _____ kana tsh _____ ya b _____ vha tshi b _____ zwithu. Nga hetsho tshifhinga, vho vha vha tshi tou r _____ sa yone n̄dila ya u n̄ekana thundu. Arali muthu a vha e na f _____ l̄inzhil̄inzhi ngeno a si na zwiliwa zwo linganaho wa u l̄ _____, o vha a tshi t̄oda muthu ane a nga u fha fola u l̄a a mu fha zwiliwa. Zwithu zwi no nga sa vh _____, muṇo, mik _____ ya kholomo na fola zwo vha zwi tshi shumiswa. Nga murahu vhathu vha vho thoma u shumisa zwip̄ida zwa m _____ na mas _____ kha u badelela thundu. Nga murahu ho shumiswa minerala kha u ita zwip̄ida zwa kh _____. Namusi ri vho shumisa tsh _____ ya b _____ kana garaṭa dza khiredithi musi ri tshi renga zwithu.

Kha ri t̄haramuwe

- Vheani dzihupu fhasi ni tale zwitengeledzi mavuni.
- Musi mudededzi waṇu vha tshi ni vhudza uri ni fhufhe, fhufhelani tshidangani nga milenzhe yot̄he.
- Musi mudededzi waṇu vha tshi ni vhudza uri ni fhufhe, fhufhelani n̄nga ha tshidanga nga mulenzhe muthihi.
- Tambani openi. Shumisani tshoko kha u ola zwitendeledzi na zwickwea fhasi.

Duvha:

Kha ri vhale

Vho Maart vho tshaphudza tshitori tshavho nga hei ndila musi vha tshi endela tshikolo lwa u fhedzisela:

Zwino vhunga ndo no notha ndi tshi khou tshila vhutshilo vhu sa dini fhano doroboni ya Graaff-Reinet, ndi a kona u elekanya zwa ngei murahu zwa vhutshilo vhu no kondla fhedzi hu havhudi. Zwe zwa nkondela ndi a zwi hangwa.

Zwithu zwinzhi zwo no shanduka zwino – hu na mudagasi wa Eskom, nahone muñwe na muñwe u na lutingotendeleki, ila ndu ya kale yo vusuludza lune ya vho nga ya doroboni.

Fhedzi zwithu zwinzhi zwi kha di vha zwo rala. Nngu dzi kha di fana na kale na nga u lila nahone madekwana mañwe na mañwe hu na mushumi a no hwala mafhi a tshi bva shedeni la mafhi a tshi ya khishini nduni. Phunguhwe na thwani (kharakhala) dzi kha di bata nngu.

Kha ri ambe

Sa kilasi, ambani nga zwithu zwine na vhona zwo shanduka u bva tshee na bebiwa.

Zwino ambani nga zwine na vhona zwi tshi nga zwo di dzula zwo ralo minwahani yotlhe heyi.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Tshikhalani - lifhasi nga li to li re tshikhalani

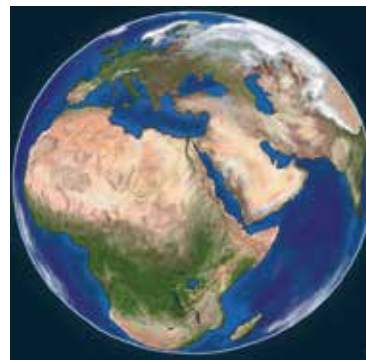

Kha ri vhale

Lifhasi ndi bola kana khungulu khulwane ine ra dzula khayo. Zwothe zwo li tingaho ri ri ndi tshikhalani kana denga (linnda).

Ro thoma fhedzi u kona u vhona lifhasi ri tshikhalani kha minwaha ya 50 yo fhiraho.

Lavhelesani tshifanyiso tsha lifhasi tshi re kha tshanda tsha u la. Ni a kona u vhona shango, madanzhe na makole. Ambani na khonani yanu uri ndi zwipida zwifhio kha tshinepe itshi zwine zwa sumbedza shango, zwine zwa vha madanzhe na zwine zwa vha makole.

Lifhasi la manakanaka, haya hashu, li tshi vhonala muthu e tshikhalani.

Kha ri ite nyito

Kha mepe uyu, tevhedzelani phenndelo dza mepe dza zwipida zwine na khou zwi vhona kha tshinepe. Shumisani khirayoni dza mivhala yo fhambananaho kha zwipida zwo fhambananaho.

Nwalani madzina a zwipida izwo zwa shango.

Kha ri vhale

Lifhasi lo putelwa nga luvhemba lwa mufhe. Lu vhidzwa u pfi ndi dzingamufhe. Ni a kona u lu vhona afho kha tshinepe?

Duvha:

Pulanete na Sisiteme ya Duvha nga hūswi

Kha ri vhale

Dzingamufhe la lifhasi ndi luvhembamba lwo putelaho lifhasi lu re na vhudenywa hu no swika 120 km. Na vhuya na sunguvhela nga 120 km ni tshi bva kha lifhasi, ni vha no no vha kha linnda. Ndi henefha hune ra wana hone vhahura vha lifhasi: dzipulanete dzinwevho na naledzi!

Kha ri ambe

Kha linnda a hu na masiani – hu dzula hu vhusiku. Ambani na khonani yanu uri ndi ngani?

Vhahura vhashu vha tsinitisini vhothe vha dzula kha Sisiteme ya Duvha.

Duvha: Ndi bola ya gese ine ya fhisana nga maandesa. Ngomungomu ha duvha hu fhisana lu kalulaho lune gese dzi a "noka" dza vangana. U "noka" uhu kana fiuzhini i ita uri rine ri re kha lifhasi ri wane tshedza, vhududo na maanda (fulufulu). Duvha ndi naledzi nahone ndi tshivhindi tsha Sisiteme ya Duvha.

Pulanete: Hu na pulanete dza malo hu tshi katelwa na Lifhasi.

Pulanete dza zwidwafu (zwirole): Ndi bola kana magenzu a matombo na aisi ane a mona duvha e kulekule nalo. Pluto ndi pulanete ya tshidwafu (tshirole) ine ya nga vha tsumbo ya khwinekhwine.

Mithio: Aya ndi magenzu a matombo. Musi a tshi kudana na dzingamufhe lashu a a fhisana vhukuma. A a swa a ita mitalo i no duga vhusiku makoleni. Zwi pfi ndi "naledzi dzi no thuntsha". Arali a nga wela shangoni a sa athu swa a thothelela, ri ri ndi "mithoraithi".

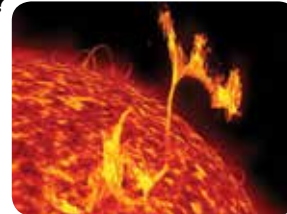
Nwedzi: Ndi bola i no rothola, yo faho, yo dalaho matombo na buse. I mona Lifhasi. Ndi thukhu kha Lifhasi kana.

Khomethe ndi magenzu mahuluhulu a aisi na gese ane a tshimbila nyendo (obithi) ndapfu a tshi mona na Sisiteme ya Duvha. Khomethe dzi anzela u sendela tsini na duvha.

Kha ri vhale

Duvha

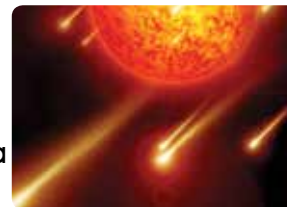
Pulanete

Pulanete dza zwidwafu (zwirole)

Mithio

Nwedzi

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Kha ri n'wale

Lifhasi li na vhahura vha no mangadza kha sisiteme ya duvha. No guda zwitukutuku nga vhañwe vha vhahura vhashu. Ndi vha fhio vhane na nga tama u divhesa ngavho? Nwalani zwe na nanga afho f'hasi. Bulani zwiitisi zwivhili zwe zwa ita uri ni nange vhahura avho.

Zwe nda nanga: _____

Zwiitisi zwanga zwivhili: _____

Kha ri vhale

Ra tou vhuya ra fhira pulanete dza zwidwafu ri vha ro no bva kha Sisiteme ya Duvha. Zwino ro no dzhena ngomungomu ha linnda. Ndi hune ra wana zwi tevhelaho:

Naledzi: Ndi bola dzi no fhisesa dza gese, sa duvha, fhedzi dzi kulekule na rine. Hu na dzibiliyoni na dzibiliyoni dza naledzi – a ri nga do vuwa ro kona u dzi vhala dzot'he. Naledzi dzi wanala dzi kha saidzi nnzhi dzo fhambananaho - duvha lashu li na saizi ya vhukati.

Sisiteme ya duvha yashu ri i vhidza uri ndi linnda kana denga. Linnda ndi tshiñwe na tshiñwe tshine tsha tshila, nahone a ri divhesi zwinzhi ngalo. Ni vhona u nga hu nga vha hu na huiwe fhethu hu no fana na lif'hasini (shangoni) af'ha kha linnda, hune ha vha na vhutshilo?

Kha ri ite nyito

- Thetshesani luimbo lwa Afrika Tshipembe lu no do tambwiwa nga mudededzi wangu.
- Vhathu vhot'he vha tshigwada wanani uri ni nga tamba nga luimbo ulu.
- Musi ni kha tshigwada, pfanani ni n'wale luimbo lwa muimbimakone wa "repe" ni lu tanele kilasi.
- Kha ri tambe

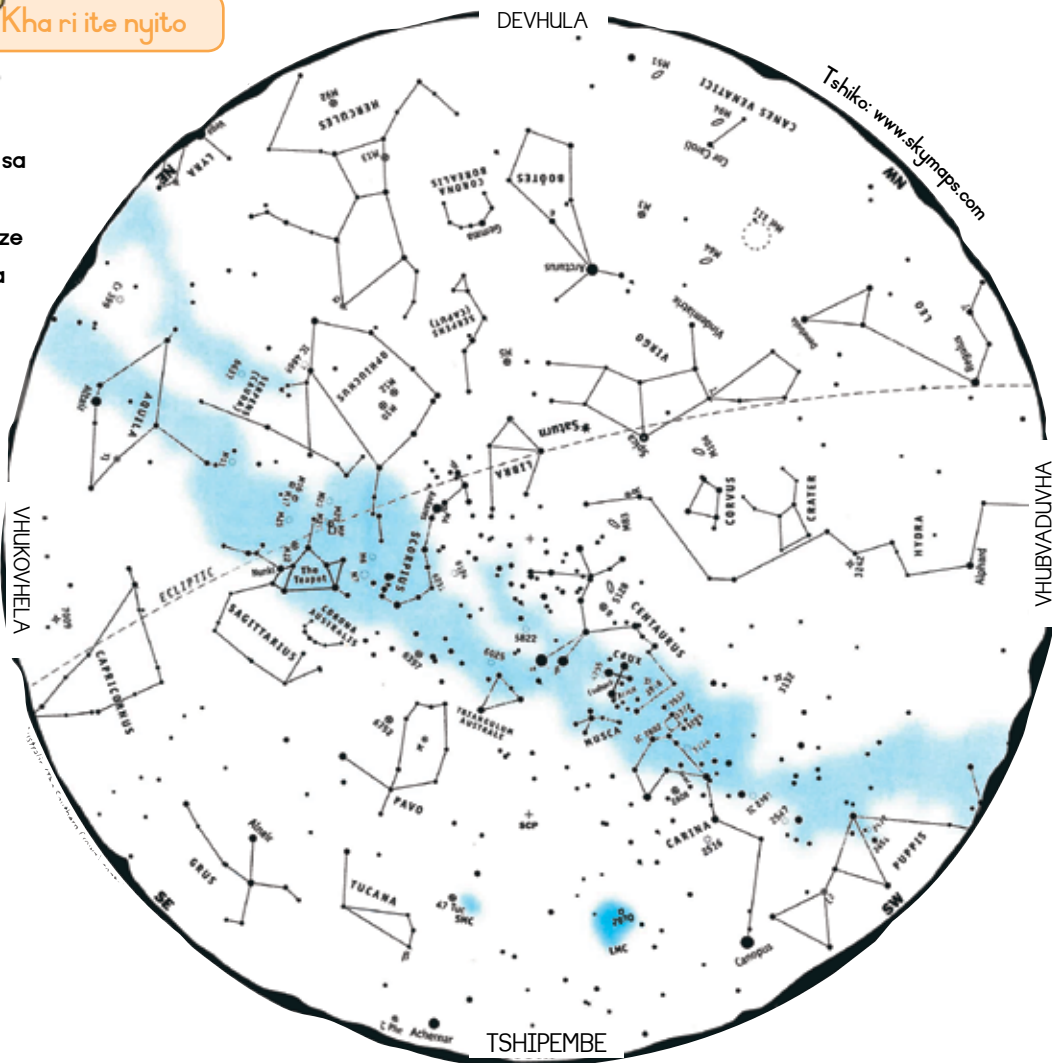
Duvha:

Thelesikoupu

Kha ri ite nyito

Shumisani mepe uyu wa naledzi u sa kongi na thotshi swiswini ni lingedze u wana zwigwada zwa naledzi. Swayani naledzi dzotlhe dzine na kona u dzi vhona kha mepe wa naledzi nga thiki (✓).

Kha ri vhale

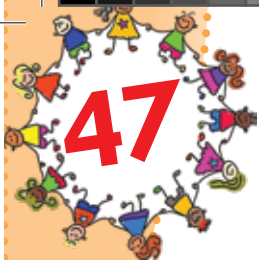
Namusi ri na thelesikoupu dzi re nthantha tshikhalani dzine dza kona u ri rumela zwifanyiso zwa fhethu hu re kulekule hune ra si kone u hu vhona ri fhano fhasi shangoni. Tsumbo ya thelesikoupu idzi ndi Hubble Telescope, ine ya rumela zwifanyiso zwa u naka zwi no bva tshikhalani. Shango la Afrika Tshipembe lo difhatela thelesikoupu yalo khulwane tsini na Sutherland ngei Kapa Devhula. Vhatu vha no guda nga linnda vha pfi ndi vhagudanaledzi. Vha shumisa dzithelesikoupu kha u guda naledzi. Minwahani i daho, hu do fhatwa thelesikoupu khulwanesa tsini na Carnarvon, Kapa Devhula

Nwedzi u tshi vhone nga lito la thelesikoupu

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 3 – Vhege dza 9

Vhaendatshikhalani

Kha ri vhole

Havha vhathu ndi vhone mazhakandila a u enda tshikhalani (u bva kha tsha u la u ya kha tsha monde):

Yuri Gagarin, wa Murashia, o vha ene muthu wa u thoma u mona lifhasi e kha tshiendatshikhalani (nga la 12 Lambamai 1961)

Neil Armstrong wa Amerika (USA) o vha ene muthu wa u thoma we a kanda mavu a nwedzini (nga la 20 Fulwana 1969)

Mark Shuttleworth o vha mudzulapo wa u thoma wa Afrika Tshipembe we a mona lifhasi (Lambamai 2002)

Christa McAuliffe o vha e mudededzi wa u tou thoma u vha muendatshikhalani, fhedziha o vho lovha lu no khaula mbili musi shatili ya tshikhalani, Challenger, i tshi thuthuba (la 28 Phando 1986).

No vha ni tshi zwi divha? Mandla Maseko a no bva Soshanguve ngei Guateng, u do vha ene muthu murema wa Afrika Tshipembe wa u thoma we a enda tshikhalani nge a namela Lynx Mark II Shuttle nga 2015.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga pulanete ine na nga tama u i dalela.

Ni nga swikisa hani kha pulanete iyo?

Ndi nnyi nahone ndi mini tshine na nga tuwa natsho?

Ni todou dala tshifhinga tshingafhani afha fhethu?

Duvha:

Dzisathelaithi

Kha ri vhale

No vha ni tshi zwi divha uri nwedzi u mona shango? Sathelaithi ndi tshithu tshinwe na tshinwe tshine tsha mona tshinwe, zwino nwedzi ndi sathelaithi ya lifhasi (shango). Ndila ine sathelaithi ya tshimbila ngayo i pfi ndi obithi. Hu na sathelaithi nnzhi dza mafanedza dze dza rumelwa nga vhathu uri dzi mone na lifhasi. Sathelaithi ya mafanedza ya u tou thoma yo rumelwa nga 1957. Hubble Telescope ndi inwe ya sathelaithi dzenedzi. Yunivesithi ya Stellenbosch yo fhaṱa sathelaithi ya u tou thoma ya Afrika Tshipembe, SunSat. Yo rumelwa tshikhalani nga Luhuhu nga 1999. Hu na tshaka nnzhi dza sathelaithi. Dzinwe dzadzo dzi kuvhanganya mafhungomatsivhudzi a zwa tshikhalani, dzinwe sathelaithi ndi dza mutsho, dzinwe ndi sathelaithi dza vhudavhidzani dzine dza rumela zwifanyiso na mafhungomatsivhudzi a no bva kha sia linwe la lifhasi a tshi ya kha linwe. Sathelaithi khulukhulu ndi International Space Station hune khayo ha khou itwa maedza manzhi a saints khathihi na u tielela zwithu.

Kha ri ambe

Ambani nga mbudziso idzi ni na khonani dzanu. Nga murahu ni nga kha di talutshedza kilasi mihumbulo yanu.

- Zwiendedzi zwinzhi zwi na sisiteme dza vhuṱala dza u thivhela vhathu uri vha songo tswa. Sisiteme iyi i shuma nga ndilade?
- Sathelaithi dzi shumiswa nga vhorabulasi. Ni vhona u nga dzi shuma hani?
- Ndi ifhio mishumo miswa ya sathelaithi ine na nga i elekenya?

Kha ri onyolowe

Mudededzi wanu vha do ni fundedza u tamba Vilibolo na Mupandamedzano wa tshimange na mbevha.

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:

Maḍuvha a tshipentshela

Kha ri vhale

Maṛiwe a aya maḍuvha a vhurereli a wanala nga maḍuvha o fhambanaho ṛwaha muṛiwe na muṛiwe. Wanani uri ṛaṛwaha a ḍa lini ni ṛwale maḍuvha a hone afho zwikhalani zwe na ṛewa.

Tshivhudzo ya mudededzi: Maḍuvha haya a vhurereli na a tshipentshela a wela fhasi ha themo ya vhararu. Kha vha shumise awara tharu kha kotara yeneyi vha tshi amba nga maḍuvha aya. Zwine vhone vha ita sa kilasi zwi ḍo langwa nga nzulele ya vhagudi kilasini yavho siani la vhurereli khathihi na nga pholisi ya tshikolo. Holodei mbili dzi re hone dza phabuliki dzi tea u ṭhonifhiwa nga vhadzulapo vhoṭhe vha Afrika Tshipembe

21 Fulwana: (zwi tshi langwa ngauri ṛwedzi muswa wo no vhone naa) ndi u thoma ha ṛwedzi wa Ramadan - ḍuvha la vhurereli la Vhaisilamu. Ramadan ndi tshifhinga tsha u ḍidzima, ha vha na thabelo dza tshipentshela na u vhalwa ha Qur'an.

Ḍuvha:

19 Ṭhangule (zwi tshi langwa ngauri ṛwedzi muswa wo vhoneiwa): Eid-ul-Fitr ndi vhuṭambo ha vhurereli ha Tshiisilamu. Ndi vhuṭambo ha u pembela vathu vho takala fhedzi hu na tshirunzi hu tshi pembelelwa u guma ha u ḍidzima ha ṛwedzi woṭhe ha Ramadan. Mudzimu u a khoḍiwa, vhashai vha a londiwa khathihi na u dalela dzikhonani na mashaka. Ḍuvha:

Fulwana kana Ṭhangule: Raksha Bandhan ndi vhuṭambo ha Vhahindu. Vhahindu vha pembelela vhushaka vhukati ha khaladzi na khaladzi. Khaladzi wa tshisadzini u vhoḥa rakhi (muḍali wa vhadzimu) kha tshinungo tsha tshanda tsha khaladzi wa tshinnani zwi tshi sumbedza lufuno lune a vha nalwo khathihi na thabelo dza u rabelela khaladzitshinna, na u fulufhedzisa ha u ya nga hu sa fheli uri uyu khaladzitshinna u ḍo dzulela u mu tsireledza.

Ḍuvha:

Ṭhangule kana Khubvumedzi: Krishna Janmashtami ndi vhuṭambo ha vhurereli ha Tshihindu. U bebwa ha Krishna Janmashtami hu pembelelwa nga u ḍidzima. Krishna ndi tshiga tshihulwane kha Tshihindu. Nga ḍuvha ili vhana vha edza zwe Krishna a ṭangana nazwo vhutshiloni.

Khubvumedzi: Pitr Paksha ndi vhuṛiwe ha vhuṭambo ha Tshihindu. Vhahindu vha kunguwedza vhomakhulukuku wavho ("pitrs") nga zwiliwa. Ḍuvha:

Duvha:

Fulwana kana Thangule: Tisha B'av ndi duvha la vhurereli ha Tshiyuda. Vhayuda vha a didzima vha tshi lilela u pwashékanyíwa kha Thembele ya u Thoma na ya Vhuvhili ngei Yerusalema, khathihi na u elelwa zwiwo zwe zwa wela Vhayuda nga duvha leneli. Duvha ili li vhidzwa u pfi ndi "duvha li tunguf hadzesaho kha divhazwakale ya Vhayuda".

Duvha:

Khubvumedzi: Rosh Hashanah ndi Nwaha Muswa kha Tshiyuda. Ndi tshifhinga tsha u lidzwa ha lunanga lwa thutha (lu no pfi shofar) vha tshi pembelela duvha ili. Vha la zwiliwa zwi no nga maapula o thothiwaho mutolini hu u sumbedza lutamo lwa uri vhutshilo vhu do nambitela (difha) nwanani muswa.

Duvha:

Khubvumedzi kana Tshimedzi: Yom li da ho fhela maduvha a fumi u bva kha Rosh Hashanah. Ndi lone duvha likhethwakhethwa kha maduvha othe a vhurereli ha Tshiyuda.

Duvha:

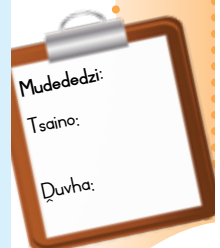

9 Thangule: Duvha la Vhafumakadzi la Lushaka – Ndi Holodei ya Phabuliki (la nnyi na nnyi). Nga la 9 la Thafamuhwe 1956, vhafumadzi vha 20 000 vho gwalaba vhe ngei Union Building Pitōri vha tshi khou lwa na u kombetshedzwa ha Vharema uri vha tshimbile na "basa". Zwe vhafumakadzi vha ita Afrika Tshipembe zwi pembelelwa nga leneli duvha.

1–7 Khubvumedzi: Vhege ya Lushaka ya Abor. Vhathu vha tutuwedzwa u tavha miri.

8 Khubvumedzi: Duvha la Lifhasi la Litheresi. Ili duvha li tsivhudza vhathu nga vhuhulu ha uri vhathu vha gude u vhala.

24 Khubvumedzi: Duvha la Vhufa – Holodei ya Phabuliki. Vhadzulapo vhothe vha Afrika Tshipembe vha nga pembelela mvelele dzavho na dza vhanwe.

Zwimela – zwine ra wana khazwo

Kha ri vhale

Lifhasi lo dala nga zwithu zwi tshilaho. Hu na zwipuka, vhathu, nngu na mahunguvhu, zwimela, zwi no nga mavhele na minengeledzi, na ngowa, dzi no nga magowampengo.

Zwimela zwi anzela u vha na matavhi, matari, matsinde na midzi. Zwi pupumisa maluvha, zwa anwa mitshelo i no fara mbeu. Vhunzhi ha zwimela hu na matari madala.

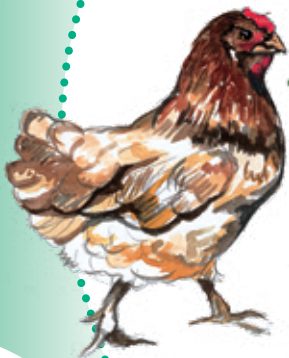

Kha ri ambe

Zwiliwa zwashu zwi bva ngafhi?

Lavhelesani zwifanyiso ni ambe ngazwo ni na khonani yanu. Kha siatari li tevhelaho hu na mutevhe wa zwiliwa. Zwivhili zwazwo a zwi bvi kha zwithu zwi re zwifanyisoni izwi. Ndi zwivhili zwifhio?

No no guda uri zwiliwa zwi bva ngafhi. Wanani uri ni kha di humbula zwifhio.

Duvha:

Kha ri vhole

Zwimela zwi ri nea zwiliwa zwa tshakatshaka. Miroho yotlhe na mitshelo na nduhu/thebvu zwi bva kha zwimela. Zwi ri thusa uri ri dzule ri na mutakalo wavhudi ngauri zwi na vithamini, mimineral, phurotheini, khabohaidirethi, ole na faiba. Na tshokoleithi i itiwa nga nduhu/thebvu.

Kha ri riwale

Nwalelani luriwalo muthu ane a anzela u ni bikela zwiliwa. Shumisani fureme hei. Ni shumise maipfi a no bva kha mutevhe uyu afho luriwaloni lwanu.

mugayo/vhukhopfu vhuswa mafhuri madabula kherotsi botoro ya nduhu
vhurotho khekhe saladi ya lethisi/tshilai maberegisi maapula mabvani/mahabu

Ha _____

Ndo livhuha vho/no _____

Ndi pfana na u la _____

A thi pfani na _____

ngauri _____.

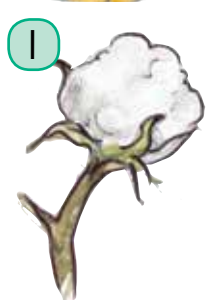
Ndi khou humbela vha mmbikele/itele _____.

Zwiliwa zwi no bva kha zwimela ndi zwavhudi ngauri _____.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe na khonani yanu nga zwivhumbeo zwine zwimela zwa nga vha nazwo.

Themo ya 4 – Vhege dza I

Zwimela – u bva kha mphwe u ya kha swigiri

Kha ri n'wale

Swigiri ndi tshin'we tsha zwiliwa tshine ra t'oda uri ri dzule ri na mutakalo. Hu na tshaka dzo f'hambananaho dza swigiri. Ri wana swigiri kha mits'helo. Tshifanyiso tshi re nga af'ho f'hasi tshi ni sumbedza masimu a mphwe a re KwaZulu-Natal.

Kha ri v'hale

Mphwe dzi na mushumo.

Mphwe ndi tshimela tshilapfu tshi no fana na lusengele. Dzi mela kha kilima ya t'ropika. Mphwe dzi pfana na masana na mvula nnzhi. Fhano Afrika Tshipembe vundu la KwaZulu-Natal ndi lone li no tenda u lima mphwe.

Kha ri ite nyito

1. Lavhelesani zwilidzo zwi re zwifanyisoni zwine mudededzi wa'nu vha go ni sumbedza.
2. Thetshesani tshaka dzo f'hambananaho dza muzika wa Afrika Tshipembe une mudededzi wa'nu vha go u tamba. Rerani nga zwi tevhelaho:
 - Mitevhetsindo ya nyimbo
 - Mudivhitho u a t'avhanya kana u ongolowa
 - Khalo ya muzika
 - Muzika u ni nyanyula hani
 - Ndi zwilidza zwif'hio zwine na kona u zwi t'alukanya kha nyimbo idzi

Kha ri onyolowe

T'haphudzani ngila i re na zwipiringedzi ye mudededzi wa'nu vha phula. Mudededzi wa'nu vha go ni sumbedza kugidimele kwa mbambe ya milenzhe miraru.

Duvha:

Lavhelesani tshifanyiso tsha mphwe. Wanani zwipida
zwi tevhelaho zwa tshimela itshi: tsinde lilapfu,
la musuku; matari malapfu, masekene;
madungo kha tsinde; tshihunde tsha midzi mavuni
Mphwe i tea u aluwa minwedzi i re vhukati ha 14 na
24 i sa athu swika u kaniwa. Swigiri i wanala tsindeneni –
ndi sirapu i no namuwa ya buraweni – ine ya si fane na
luthihi na swigiri ine ra i shumisa midini yashu!

Kha ri n'wale

Nomborani zwifanyiso zwi tshi tevhhekana
nga ngona ni tshi sumbedza uri swigiri i
bveledzwa nga ndilade.

Materepere a lima masimu.

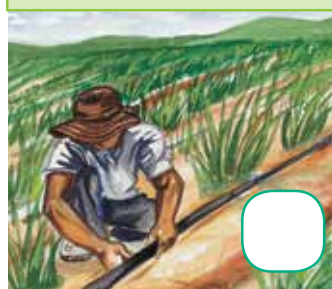

Tshigayoni mphwe dzi a hamulwa
ha bva sirapu ya swigiri.
Tshigayoni swigiri i a kunakisiwa ya
khwiniswa, ya lindela u rengwa.

Mphwe dzi a hadiwa dza vhothiwa
kha zwiuhle.

Mphwe dzi a sheledziwa

Mutomba wa mphwe u a tavhiwa.

Mphwe dzi hwalelwa zwigayoni.

Mphwe dzi swika tshigayoni.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Zwine lifhasi (shango) la ri nea

Kha ri vhale

Kha themo yo fhiraho no guda nga lifhasi. Ndi pulanete ine ri ne ra dzula khayi. Lifhasi li ri fha zwinzhi zwa zwine ra tshila ngazwo.

Hu na luvhamba lwa muya lwo putelaho lifhasi. Ndi hune ha vha na okhisidzheni ine ra i shumisa uri ri tshile.

Luvhamba lwa lifhasi lune ra dzula khalwo lune ra lu vhidza uri ndi "goko", lu na mavu a ntsha ane ra nga a shumisa kha u lima zwiliwa. Luvhamba ulu lwa mavu lu dovha lwa vha na matombo a no fana na thavha dzi re hone. Ndi kha luvhamba lwonolu hune ra wana miminerali i no nga musuku, daimani na pitirolo, khathihi na malasha.

Ri dovha ra wana madanzhe kha luvhamba lwonolu lwa mavu na matombo. Madanzheni aya ri wana zwiliwa zwi no fana na khovhe. Lwanzhe ndi tshithu tshihulwane kha ri ne ngauri zwikepe zwine zwa tshimbida thundu na vhathu zwi tshimbila khalwo.

Kha ri ite nyito

Shumisani mafhungomatsivhudzi a re afho ntsha kha u ola tshifanyiso tsha lifhasi. Shumisani zwishumiswa zwinzhi u ya nga hune na kona – penisela, khirayoni, pasitele, inkhi na pennde. Ni humbulevho na u dzhenisa matheriala a no nga zwipida zwa mabambiri, gunubu, khamba dza zwipuka zwa lwanzheni, matari na maluvha o omaho. Shumisani zwishumiswa zwine a ni athu vhuya na zwi shumisa muwe musu, kana ni shumise matheriala nga ndila i re ntswa kha inwi.

Duvha:

Kha ri ambe

No guda nga hune zwiliwa zwa bva hone. Inwi na khonani yaṅu itani thiki (✓)
ni tshi sumbedza uri ndi zwifhio kha zwiliwa zwi tevhelaho zwine zwa bva mavuni
thwii:

maapula	
bekhoni	
tshizi	
thindi dza nama	
makumba	
fhuri la tshikwashi	
mafhi o vhilaho	
muroho	
maswiri	
maberegisi	
eregisi	

Kha ri onyolowe

- Vhudzulani mapulo baketeni la maḍi.
- Londani tshifhatuwo maḍini lwa mithethe ya 3 ngeno ni sa femi, ningo na maḱo zwi vhe zwo vulea.

Diiteni u nga ni khou bambela khole

- Ganamani ni rahehahe milenzhe
- Shuvhamani ni rahehahe milenzhe
- Imani ni tshimbidze zwanda u nga ni khou bambela tshanengege.
- Zwino tshimbidzani zwanda u nga ni khou ita migado ya zwanda.

Talani mutalo u tshi bva kha ipfi liṅwe na liṅwe u
tshi ya kha tshifanyiso. Mutevhe we na ita u ni
vhudza mini?

Kha ri ṅwale

Ṽwalani phara ni i rumele lifhasi ni tshi li livhuha kha zwine la ri fha
zwone. Ni dzhenise fhungo lithihi line khalo na fulufhedzisa lifhasi uri ni
ḱo li fara zwavhuḱi.

Kha Lifhasi langa

Ro livhuha _____

Ndi a u fulefhedzisa uri ndi ḱo _____

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

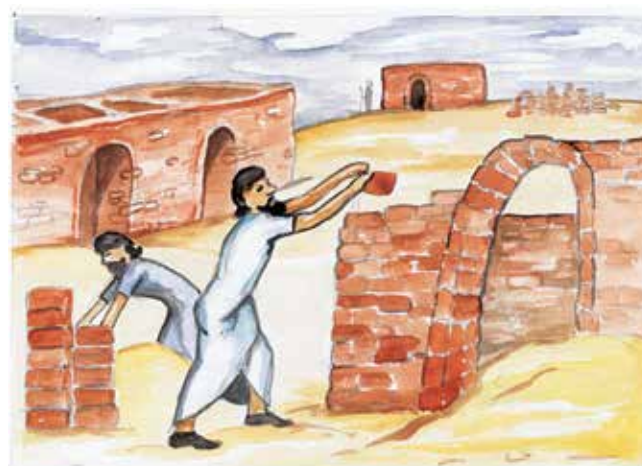

Lifhasi – U bva kha vumba u ya kha tshidina

Kha ri vhale

Lifhasi li na tshaka dzo fhambananaho dza mavu. Vumba ndi lunwe lwadzo. Ho no fhela zwigidi na zwigidi zwa minwaha vhathu vha tshi shumisa mavu a vumba kha u suka zwidina zwa u fhaṭa zwifhaṭo.

Kha ri ite nyito

Olani zwithu zwivhili zwine ra nga zwi fhaṭa nga zwidina ni nee nyolo (tshifanyiso) inwe na inwe ṭhohwana.

Kha ri nwale

Fhindulani mbudziso idzi.

Ndi nga mini zwidina zwoṱhe zwi si na muvhala muthihi (u no fana)?

Zwidina zwi itwa nga vumba fhedzi?

Duvha:

Kha ri n'wale

Nomborani zwifanyiso izwi zwi tshi tevhelelana nga ngona ni tshi sumbedza kuforomelwe kwa zwidina.

Hu gwiwa vumba.

Vumba li a gayiwa la vha lisekene la tanganyiswa na madi.

Mutshini u tshea daka la vumba la bva mabannda.

Hu shumiswa mutshini kha u tshea mabannda a vha zwibuloko.

Zwidina zwa bviswa honndoni zwi a nanguludzwa.

Mabuloko a vumba a a omisiwa. Zwipida zwo omaho zwa vumba zwi a bakiwa honndoni.

Zwidini zwi pakiwa ntha ha zwiwe kha zwitake nahone zwo lindela u rengiswa.

Nomborani mafhungo aya a tshi tevhekana nga ngona ni tshi sumbedza kuforomelwe kwa zwidina.

	Musi zwidina zwa vumba zwo no bviswa honndoni, zwi a vhekanywa.
	Vumba li a gayiwa la vha lisekene la tanganyiswa na madi.
	Hu shumiswa mutshini kha u tshea mabannda a vha zwibuloko.
	Vumba li bwiwa hu tshi shumiswa mitshini mihulu.
	Zwidina zwi thophiwa kha zwithopho zwo lindela u rengiswa.
	Zwipida zwo omaho zwa vumba zwi a bakiwa honndoni.
	Daka la vumba li tsheiswa nga mutshini.
	Mabuloko a vumba a a omisiwa.

Zwiwo na zwine ra tea u ita: midalo

Kha ri vhale

Zwiwo

Tshiwo ndi tshithu tshi no itea khathihi fhedzi tshi na bvumo la u tshinyadza kha vhathu na mupo. Tshiwo tshi nga vhulaha vhathu vhanzhi khathihi na u vhangwa tshinyalelo na u phusukanya huhulwane vhukuma. Zwiwo zwinzhi zwi vhangwa nga mupo wone une. Tsumbo ndi ya midalo musi ho na mvula khulu. Vhathu na vhone vha a vhangwa zwiwo. Tsumbo ndi ya musi muthu a tshi litsha khandela li tshi duga vhusiku hothe li lothe la vho vhangwa mulilo.

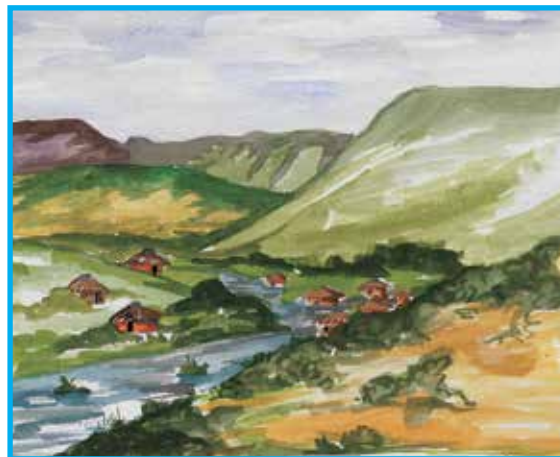

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yanu.

Ambani nga zwine na khou vhona tshifanyisoni tshinwe na tshinwe. Bulani uri ndi tshinyalelo dzifhio dzine tshifanyiso tshinwe na tshinwe tsha khou dzi sumbedza. Nwalani mihumbulo yanu.

Mudededzi wanu vha do riwala mutevhe wa phindulo dza muñwe na muñwe kha bodo. Dzhenisani phindulo dza vhanwe nga inwi kilasini, dzo fhambanaho na dzanu, kha mutevhe wanu.

Duvha:

Kha ri vhale

Vhalani atikili i tevhelaho ya gurannda i no amba nga tshiwo tsha mudalo. Mudededzi wangu vha do ni thusa u pfesesa maipfi a no konda. Thomani nga u vhala ni nothe. Ni kone u dzula na khonani yangu ni vhalele atikili ntsha. Sielisanani u vhala. Vhalani phara nthihi, na khonani yangu na ene a vhalevho nthihi.

Mudalotshihadu u vhanga tshiwo

Schmidtsburg

Mugivhela

La 14 Phando 2011

Ho lovha vhatu vha fumimbili ngeno vha fuinatshanu vho phuluswa mirini na ntsha ha thanga afha kudoroboni kwa Kapa Devhula.

Tshiwo itshi tsho bvelela nga murahu ha mvula khulu nga Lavhutani. Yo na u fhira zwe vhatu vha vha vho lavhelela. Yo vha mvula ya madumbu ye ya vha i sa athu vhonwa u bva nga 1985. Vhatu vhavhili vho lovha musi vha tshi khou lingedza u pfuka buroho i re doroboni nga mimodoro yavho, mimodoro ya mbo di kumbiwa.

Vhashumi vha zwa shishi vha no bva mapholisani, vhadzimamililo na vha vhupileli vho phulusa vhatu. Mapholisa vha kha di lingedza u wanulusa uri vhatshinyalelwa vhothe vho wanala naa. Vhatu vhanzhi doroboni iyi vho lozwa tshirwe na tshirwe midini yavho. Midini re fhethu ho waho tsinitini na mulambo yo tshinyalelwa vhukuma.

Vharwe vha vhatshinyalelwa a vho ngo thetshesela

musi mapholisa vha tshi vha tsivhudza.

Vhunzhi ha vhatu a vha na zwiliwa na zwiambaro. Vho swielelwa holoni dza dzikereke kana na dzikhonani na mashaka.

Zwi do dzhia minwedzi ya rathi u lugisa kana u fhatulula zwithu zwothe zwe zwa tshinyadzwa. Vho Meyara vho humbela vhatu uri vha farisane.

Kha ri nwale

Vhalani atikili iyi hafhu. Ni kone u fhindula mbudziso.

Ndi kha vundu lifhio he tshiwo itshi tsha bvelela?

Mvula yo thoma nga tshifhingade?

Mvula i a anzela u na kudoroboni ukwu?

Ndi nga mini hu na vhatu vhanzhivhanzhi vha si na zwiliwa?

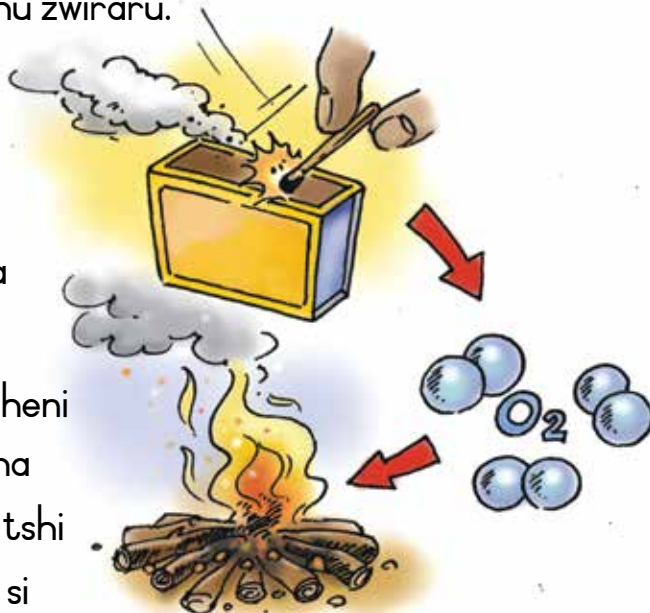
Mulilo

Kha ri vhale

Mulilo u vhangwa nga u tangana ha zwithu zwiraru. Zwithu izwi zwiraru ndi

- tshivhaswa tshine tsha duga sa khuni dzo omaho
 - mudugudugu u no bva kha laitha kana metshisi
 - na gese i re kha mufhe i no pfi okisidzheni
- Hezwi zwithu vhuraru hazwo zwi tea u vha hone nga tshifhinga tshithihi. No vha ni tshi zwi divha uri mulilo u nga si duge arali hu si na okisidzheni?

Kha ri n'wale

Mudededzi wanu vha do funga khandela vha li tiba nga ngilasi i si na tshithu. Lavhelesani uri hu bvelela mini.

Ndi nga mini zwo bvelela?
N'walani f'hungo lithihi buguni yanu ya mushumo wa kilasini.

Kha ri ambe

Ni na khonani yanu, wanani phindulo dza hedzi mbudziso:

Ndi nga mini mudugudugu wa khandela wo dzima?

Ni tea u divha phindulo ya mbudziso iyi u itela musi une na vha no tea u dzima mulilo?

Mudededzi wanu vha do thetshesela phindulo dzotlhe vha nanga uri ndi dzifhio dzine dza vha dzonedzone.

Kha ri ambe

Sa kilasi, ambani uri ndi matheriala afhio ane a duga. Ni kone u amba ngauri ndi zwifhio zwa zwenezwi zwithu zwine zwa wanala midini ya hanu. Ndi mulaedza ufhio u no kwama tsireledzo kha mulilo, une na do tuwa nawo hayani malugana na zwe zwa ambiwa?

Duvha:

Kha ri n̄wale

N̄walani phindulo dzaṇu zwikhalani zwi re kha thebuḽu.

Ndi nga mini mulilo u na mushumo kha riṇe

Zwine mulilo wa ri ḡisela	Ri nga zwi shumisa hani
Vhududo	Phindulo yaṇu:
Tshedza	Phindulo yaṇu:

Kha ri vhale

N̄kedzani mudededzi waṇu bugu yaṇu uri vha lavhelese phindulo dzaṇu.

Zwiwo zwa mulilo zwi nga vhang a tshinyalelo khulwane na mpfu nnzhi.

Mililoḡaka i a thusa tshin̄we tshif'hinga ngauri i thusa uri zwimela zwi simuwe. Fhedzi mililoḡaka mivhi i a tshinyadza zwimela na zwipuka. I dovha ya vhang a mukumbululo wa mavu na tshikafhadzo ya mufhe.

Zwi a t̄ungufhadza ngauri vhathu vha sa londi vha vhang a mililo ya 9 kha ya 10 (u paḡa 90% ya mililo).

Rothe ri tea u guda u thivhela zwiwo zwa mililo khathihi na u ḡivha uri ri tea u ita mini musu wa mulilo muvhi.

Mutukana a re kha tshand a tsha u ḽa a nga welwa nga khombo ifhio? Ndi zwifhio zwe a ita zwo khakheaho?

Kha ri ite nyito

- Gerani zwifanyiso zwa vhathu kha magazini. Itani tshifanyiso tsha kholadzhi tshi no sumbedza miragḡo ya vhathu i tshi khou fhirana.

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

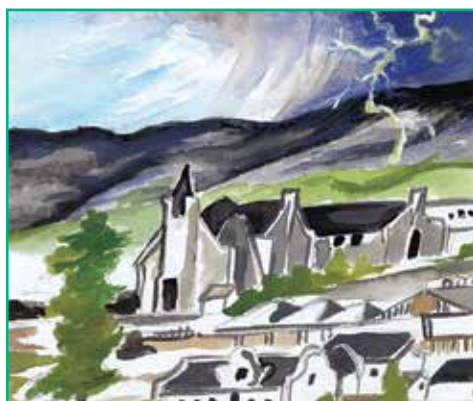
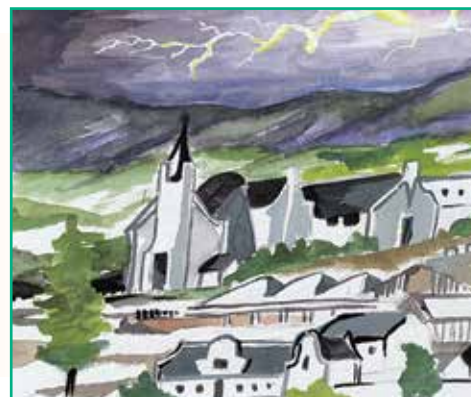

Phenyo (ngadzi)

Kha ri vhale

Tshinwe tshifhinga musi u tshi kwama tshinwe tshithu tsha tsimbi sa muhangambwa, u pfa hu na u thathaba hutuku wa pfa na nala dzi tshi tshokiwa nyana. Hezwi zwi itiswa ngauri hu na mudagasi wo fhatelaho muvhilini wanu une wa khou pfukiselwa kha tshithu tsha tsimbi musi ni tshi tshi kwama.

Phenyo dzine ra dzi vhona musi hu na mvula ya mibvumo (mithathabo) dzi fana na zwenezwi. Mudagasi u a fhatela ngomu goleni, wa "pfukiselwa" kha linwe gole (tshinyisoni tshi re afho ntsha) kana wa rathiselwa shangoni (tshinyisoni tshi re kha tsha monde).

Muthathabo une na u pfa nga murahu ha lupenyo u fana na u thathaba hutuku he na hu pfa musi ni tshi kwama muhangambwa wa tsimbi fhedzi zwino mubvumo wa hone ndi muhulwane. Nwaha muirwe na muirwe, vhathu vha no fhira 30 vha a vlahwa nga ngadzi Afrika Tshipembe.

Milayo miraru ya mvula ya mibvumo khei.

Musi no hahedzwa nga mvula ya mibvumo, ni elelwe:

- U sa khuda fhasi ha muri kana tsini na luhura lwa tsimbi.
- U sa dzumbama mulindini.
- Arali ni ngomu mulamboni, damuni kana bambeloni, ibvani nga u tavhanya!

Duvha:

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu nga tshifanyiso itshi. Bulani uri ndi nga mini tshinwe na tshinwe tsha izwi zwiimo tshi na khombo ngomu musi wa mvula ya mibvumo.

Kha ri ite nyito

Lavhelesani hafhu ila milayo miraru ya u tsireledzea musi wa mvula ya mibvumo.

Nangani muthihi wayo.

Itani phositara i no tsivhudza vhathu nga u tsireledzea musi wa mvula ya mibvumo.

Phositara yanu i tea:

- u vha na maipfi
- u vha na mivhala i no swika mivhili yo fhambananaho
- u tsvhanya u pfesesea

Kha ri tharamuwe

- Shumisani muvhili wanu kha u edzisela zwivhumbeo zwa phenyo zwi re kha zwinepe zwi re kha siatari la 46. Edziseleni lwa u thoma nga mithethe ya 10.
- Shandukani ni ye kha u edzisela ha "lupeny" lwa vhuvhili ni ime mithethe ya 20. Imani no sedzana na khonani yanu, ane a do shandukela kha u edzisela "phenyo" dzo fhambananaho. Mu edziseleni zwi tshi nga ni khou mu vhona kha tshivhoni.
- Imani ni nothe hafhu.
- Zwino dzinginyisani mivhili yanu nga u tsvhanya ni tshi nga ni phenyo. Dovhololani kuitele ukwu.

Kha ri ambe

Ni a vha no tsireledzea arali ni goloini musi wa mvula ya mibvumo? Ambani ngazwo na khonani yanu. Ndadzi i a rwa fhetthu huthihi luvhili?

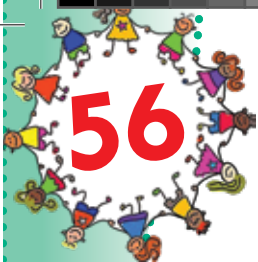
Ambani nga mbudziso iyi ni kilasini.

Zwi no diphineni nga mutambo wa thenisi i tshi rwela phanda na murahu (sa mulatela).

Mudededzi:
Tsaino:
Duvha:

Themo ya 4 – Vhege dza 4

Mvula ya madumbu na mimuya ya maanda

Kha ri vhale

Vhalani nga zwe Muvhulawa a ṭangana nazwo ḍuvha ɭa mvula ya madumbu.

“Tshiwo tshanga”

Ḍuvha ɭoṯhe makole matswumatswu o vha a tshi khou kuvhangana. Khotsi anga vha dzula vho vhea n̄devhe kha radio ye ya vha i tshi khou ri tsivhudza tshifhinga tshothe nga mutsho wa mimuya ya maanda na mvula khulu. Mapholisa vha ḁa vha ṭolela arali hu si na tshi no dina vha ri vhudza zwine ra tea u ita musu wa mvula ya madumbu.

Khotsi anga vha dzhenisa thotshi yavho, radiokhwalwa na mabammbiri avho oṯhe a vhuṇe pulasiṭikini. Mmawe vha paka zwiambaro zwashu roṯhe zwa maduvha mavhili begeni. Makhulu vha longa philisi dzavho kubegeni kune vha dzula vho ku kungela khunduni. Ra panga maḁi mabodeloni a maḁi e ra vha ri tshi nga kona u hwala.

Khotsi anga vha rema davhi lihuluhulu ɭe ɭa vha ɭo nembelela nṯha ha ṭhanga ya n̄ṇḁu. Ra vala mafasiṭere khotsi anga vha kona u nambatedza theiphi kha ngilasi khathihi na u ombela mabulannga a tika mafasiṭere.

Musi hu tshi khou ḁi swifhala hu tshi ya, ya thoma u na nga vuhali. Muya wa unga u tshi tou zwi nanisa.

Duvha:

Zwenezwi madi a tshi vho toudou pfuka
tshiukhuvha tsha vothi la nga phanda,
vhashumi vha masipala vha ri disela zwisagana
zwa mutavha na pulasitiki ntswu dze ra
shumisa sa madzhasi a mvula.

Ro vha ro tshuwa nga maanda. Ra pfa
thanga i tshi dzinginyea ndu ya thoma u na
hothehothe. Tshifhinga tshothe nga murahu
ha miminete nyana u tshi mbo di pfa hu na
tshithu tshi khou wa ntha ha thanga.

Nda pfa hu tshi khou kherulwa tshinwe tshithu ha tevhela mubvumo muhulu wa
tshithu tshi no khou thuthuba. Mmaloo, ndu ya hashu yo vha yo fudululwa thanga!

Ra khurumela ala mapulasitiki ro tou khurumela ntha ha dzithoho ra bva ri tshi
shavha afha nduni. Ro enda ri tshi tinya zwithu zwe zwa vha zwi tshi khou fhufha.
Makoleni hu lailai ya phenyo.

Ra gidima, i tafatafa (tyafatyafa) matopeni, ri tshi ya holoni ya tshitshavha. Vhunzhi
ha vhathu vho vha vho no kuvhangana henengei.

Ri tshi vuwa nga tsha matshelo, ra reshwa nga tano la tshinyalelo i re nda. Khuhu
dza hashu dzo vha dzi si tsheeho, kholomo yashu na yone i nga yo vha yo shavha.

Tsho vha tshiwo tshi no shavhisa nahone lo tshinyadza vhukuma dzidoroboni dza tsini
na ha hashu. Ro vha na mashudu ro tshila.

Kha ri ite nyito

Itani litambwa la tshitori itshi.

Maipfi a tevhelaho a talutshedza tshaka dzo fhambananaho dza madumbu:

Dumbumazikule: muya u re na maanda une wa vhang tshinyalelo khulu

Tshidumbumukwe (Saikulounu): mimuya i no dzunguluwa nga matungo vhukati
ho dzika

Tshidumbumukwe tsha thonado: tshidumbumukwe tshi re na maanda tshi no itea
fhethu hutuku

Ni vhona u nga ndi dumbu lifhio le la fuda avha vhathu?

Avha vhathu vho ita mini sa muta kha u ditsireledzela dumbu li sa athu swika?

Midzinginyo

Kha ri vhale

Mudzinginyo u bvelela musi tshipida tsha goko la lifhasi (shango) tshi tshi sudzuluwa nga tavhanya tsha dzinginyea kana tsha reremela.

U sudzuluwa ha khathihi fhedzi hu vhang magabelo a no tshimbila kha goko la lifhasi. A enda a tshi dzinginya mavu na zwiṁwe zwithu zwinzhi zwi re khalo. Ndi zwoneha zwenezwi zwine ra zwi pfa na u zwi vhona.

Midzinginyo i a vhang mpfu nnzhi na mafuvhalo khathihi na u tshinyadzwa huhulu ha zwifhato.

Kha ri vhale

Vhutanzi vhuṁwe hu no takadza khovhu malugana na midzinginyo. Dzulani nga zwigwada zwa vhanavhana. Sielisanani u vholela izwi zwithu nṱha.

- Vhathu vha no hovhelela 10 000 vha vhulawa nga midzinginyo ṁwaha muṁwe na muṁwe.
- Vhunzhi ha vhatu vha vhulawa nga zwifhato zwine zwa vha wela.
- Vhathu vha a vhulawa na nga u pigimuwa ha mabama na thavha, mililo, midalo na magabelo mahuluhulu a no tevhelela midzinginyo.
- Midzinginyo ya malo kha ya 10 i itea dānzheni la Pacific.
- Midzinginyo i no itea fhasi ha lwanzhe tshinwe tshifhinga i vhang magabelo mahuluhulu kana tsunami.
- Tsunami dzi a kona u tshimbila dzi tshi pfuka lwanzhe nga luvhilo. Dziṁwe dzi na luvhilo lu no fhira khilomitha dza 960 nga awara dziṁwe dzi a gonya vhunṱha hu no swika mithara dza 15.
- Tsunami khulwanesa yo bvelela nga la 26 la Nyendavhusiku 2004.
- Yo kwama mashango a 11 u mona na dānzhe la Indian.

- Ho dovha ha vha na iṁwe tsunami nga la 11 Thafamuhwe 2011, Japani.
- Mpfu dzi nga thivhelwa arali vhatu vha nga pulanela zwiwo zwa mudzinginyo. Vha nga dizaina zwifhato zwine zwa tepa zwi tshiya ngei na ngei musi hu na mudzinginyo, vhudzuloni ha u pigimuwa.
- Nga la 29 la Khubvumedzi 1969 mudzinginyo muhulwane wo dzinginya Ceres, Tulbagh na Wolseley ngei Kapa Vhukovhela.
- Midzinginyo ya lushaka lwo raliho a yo ngo anza fhano Afrika Tshipembe.
- Durban, Pietermaritzburg na Cape Town ndi dzone dorobo khulwane dza Afrika Tshipembe hune midzinginyo ya itea tshinwe tshifhinga.
- U bva nga riwedzi wa Luhui 2010 vhupo ha Augrabies ngei Kapa Devhula hu pfala midzinginyo mituku.
- Hu na zwititshi zwa 26 Afrika Tshipembe zwa u tsivhudza vhatu nga khombo dza mudzinginyo.

Duvha:

Kha ri ite nyito

Lavhelesani mepe wa lifhasi. Zwino swayani kana ni riwale zwi tevhelaho kha mepe uyu:

- 1 Lwanzhe lune vhunzhi ha midzinginyo ha bvelela khalwo.
- 2 Dzingu (fhethu) le khalo ha vha na tsunami khulwanesa nga riwedzi wa Nyendavhusiku 2004.
- 3 Shango le la rwiwa nga tsunami nga la II Thafamuhwe 2011.
- 4 Dorobo khulwane i re Kapa Vhukovhela ine tshirwe tshifhinga ya vha na midzinginyo.
- 5 Dorobo nthihi khulwane i re KwaZulu-Natal ine tshirwe tshifhinga ya vha na midzinginyo.
- 6 Vhupo vhu re Kapa Devhula hune ha vha na minyanyuwo ya mudzinginyo.

Khalarani mepe wothe nga khirayoni.

Teacher:
Sign:
Date:

Zwipuka zwine zwa ri thusa: marangaphanda

Kha ri ambe

Lavhelesani zwinepe izwi. Sa kilasi ambani ngauri zwipuka izwi zwi ri thusa nga ndilade.

Kha ri vhale

Kalekale vhathu vho thoma u shumisa mikumba kha u gitsireledza kha muya na phepho.

Nga murahu vhathu vha tumbula uri vha nga kona u shumisa wulu i no bva kha nngu na zwiñwe zwipuka sa llama kha u ita zwiambaro. Zwiambaro izwi zwo vha zwi sa lemeli na hone zwi khwiñe kha mikumba.

Duvha:

Ri suka mikumba ya zwipuka ra ita zwithu zwo f'hambananaho zwa mukumba sa bege dza u nembeledza, dziphese na zwienda. Ri dovha haf'hu ra wana nama kha zwipuka. Fhedzi hu na vhathu vhanzhi vhane vha si le nama zwi tshi itiswa nga vhurereli havho kana nge vha vhona zwo khakhea.

Miñwahani ya zwigidi na zwigidi yo f'hiraho, zwipuka zwothe zwo vha zwi zwa daka. Musi miñwaha i tshi ya, zwipuka zwinzhi sa mmbwa, zwimange, ngu, bere na kholomo ho swika he zwa leriswa. Namusi ri vho fuwa zwipuka ri tshi itela u wana zwithu zwo f'hambananaho khazwo.

Zwithu zwothe zwi re na tshiga
hetshi zwo itwa nga wuluvhukuma.

Kha zwivhungu zwa siliga ri wana siliga, ine ra i shumisa kha u ita masila a vhudivhudi, a vhuphuvhephuvhe.

Zwipuka zwine zwa ri fha zwiliwa kana zwiambaŋo: ɲotshi

Kha ri vhaḽe

ɲotshi dzi ita mutoli na phula dza dovha dza thusa vhalimi uri vha wane mitshelo. ɲotshi dzi tshila zwitshavhani zwi no vhidzwa u pfi ndi phakhoni. Dzinwe dza ɲotshi idzi dzi a bva phakhoni dza ya u kuvhanganya mununzwu na muvula maluvhani. Izwi zwithu zwi a vhuiswa phakhoni. Muvula u ɲewa vhana vha ɲotshi ngeno mununzwu u tshi ita mutoli une wa liwa nga ɲotshi khulwane. ɲotshi dzi vhulunga mutoli na mununzwu kha maṭaha (zwigili). Maṭaha a itwa nga phula ine ya bva mivhilini ya ɲotshi dzone dzine.

Vhafuwi vha ɲotshi vha hamula mutoli une ɲotshi dza sa u shumise sa zwiliwa. Mutoli ndi tshiliwa tshi re na mutakalo ngomu nahone ri u ɭa na vhurotho na mukapu.

Ri shumisa phula kha u ita zwithu zwinzhi. Hezwi zwi katela:

- makhandela
- khirayoni
- mapfura a milomo na zwidolo
- u thivhela maḽi kha mikumba
- u pholisha zwithu zwa mikumba sa zwienda
- zwisibe
- pholishi ya fenitsha

Duvha:

Notshi dzi na mushumo vhutshiloni hashu, vhunga dzi tshi thusa uri vhunzhi ha zwimela zwi no ri fha zwiliwa zwine zwa limiwa nga vhalimi, zwi ite mbeu dzi no do disa zwimela zwi swa. Notshi dzi ita uyu mushumo nge dza andadza muvula u tshi rathela kha zwimela zwinzhi musi dzi tshi khou kuvhanganya muvula na mununzwa. Tshivhalo tshi no swika tshararu tsha zwiliwa zwine ra la tshi vha hone nga nthani ha nyandadamuvula ya notshi.

Fhedziha, miwahani ya zwenezwino, tshivhalo tsha notshi tsho thoma u tsa vhukuma u fhira kale zwi tshi itiswa nga malwadze na nga u shumiswa ha mifafadzelo ya milimo. Ni thanye le notshi. Mbolela dza notshi dzi a vhavha.

Kha ri n'wale

Zwitatamennde izwi ndi zwone kana a si zwone?
Swayani nga thiki (✓) tshibogisini tsho teaho.

	Ndi zwone	A si zwone
Mbolela dza notshi dzi a vhavha.		
Notshi dzi a wisa muvula musi dzi tshi humela phakhoni.		
Vhafuwi vha notshi vha tswela notshi mutoli wadzo wa u fhedzisela.		
Notshi dza u ita mutoli dzo no dowela u tshila na vhathu.		
Mutoli ndi mulimo arali u tshi liwa na zwiliwa zwi no fhisa.		
Phula i a penyisa zwienda zwanu.		
Phula a i koni u thivhela madi uri a songo nukadza zwienda zwa mukumba.		
Mutoli u a vhavha.		
Tshivhalo tsha notshi tshi khou engedzea.		
Notshi dzi shumisa mutoli sa zwiliwa.		

Zwipuka zwine zwa ri fha zwiḽiwa kana zwiambaro: khuhu

Kha ri vhale

Khuhu dzi wela fhasi ha tshigwada tsha zwivhumbwa zwine zwa vhidzwa upfi ndi zwiḽonihaya.

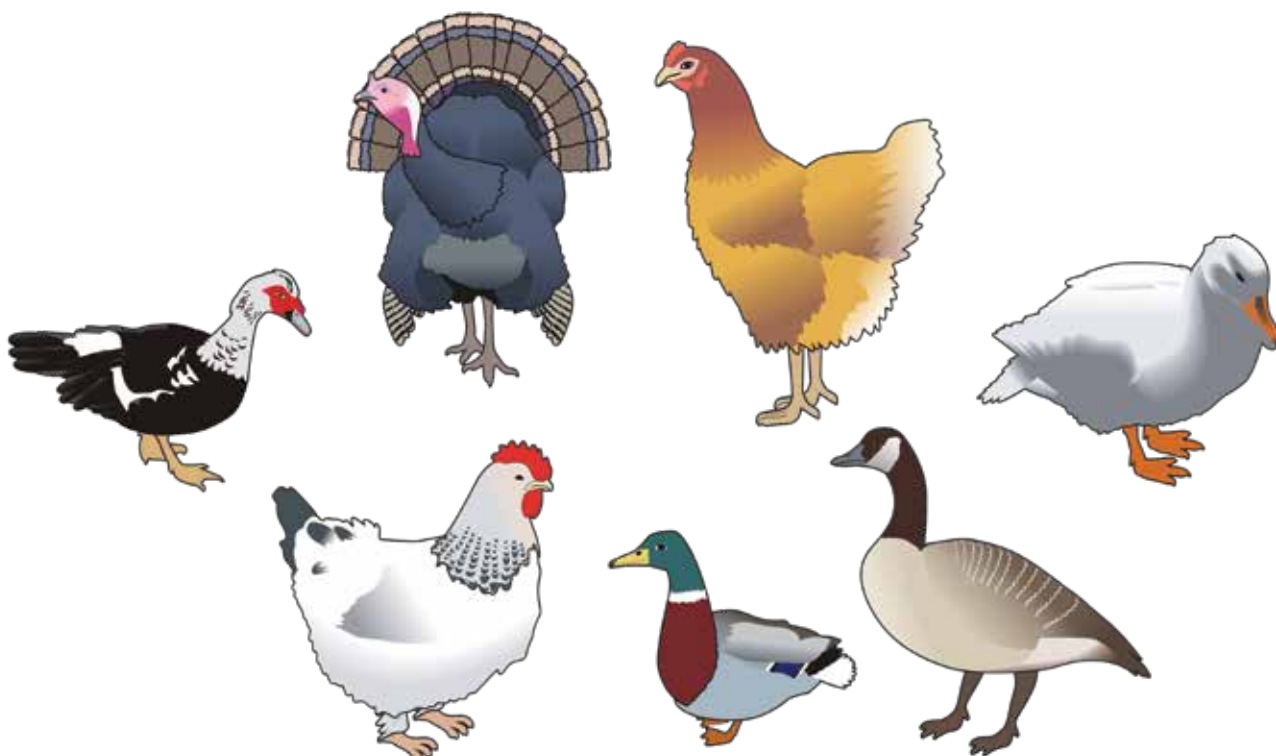
Ri wana makumba, ḽama, na mathenga kha zwiḽonihaya. Zwiḽonihaya zwi katela khuhu, magalaguni, zwiivha na khang, khathihi na masekwa na mabilipili.

Afrika Tshipembe hu na khuhu dzi no swika miliyoni dza 950 dzine dza fuwelwa ḽama na makumba ḽwaha muḽwe na muḽwe. Hetshi ndi tshivhalo tsha vhana vha Gireidi 3 vha Afrika Tshipembe ka100.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yaḽu. Ndi zwifhio zwine ra wana makumba khadzo?

Duvha:

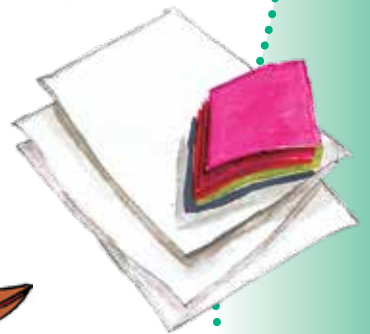
Kha ri riwale

Lavhelesani zwifanyiso ni tangedzele zwiliwa zwothe zwine ra zwi wana kha khuhu. Ni kone u lavhelesa izwo zwo salaho ni ambe uri zwi bva kha zwipuka

Kha ri ite nyito

Nangani tshinonihaya tshiwe na tshiwe tshine na nga kona u tshi vhumba nga mbwindi la mabambiri (paper maché). Ni lavhelese phambano ine ya vha hone vhukati ha muvhala na tshivhumbeo tsha mathenga a tshinoni itshi. Ni lavhelesevho na muvhili watsho khatihhi na zwipida zwo fhambananaho zwa muvhili. Wanani uri ndi tshipida tshifhio tshine na tama u tshi sumbedzesa (ombedzela).

Kha ri tharamuwe

- Tharamuwani sa mukukulume u no khou toudou lila.
- Phaphathani zwanza zwanu sa phapha dza zwinonihaya zwo fhambananaho.
- Tshimbilani sa zwinonihaya zwo fhambananaho.
- Tenyamani sa tshinoni tsho kavhaho kha darata.
- Khethekanani ni bve zwigwada. Vharwe nga inwi kilasini vha re kha tshiwe tshigwada ndi vhapondazwinoni (magoni, vhurwanzhivha) ngeno vha re kha tshila tshiwe tshigwada vhe zwikukwana. Magoni a tea u dzhena a tshi khou gidima a tshi tanga zwikukwana, zwanza zwo tharamuwa, a khou touda u bata zwikukwana. Zwikukwana zwi shavhela vhukhudoni ha mme azwo. Tshintshanani vhuimo ha kutambe.

Zwipuka zwine zwa ri fha zwiliwa kana zwiambarô: kholomo

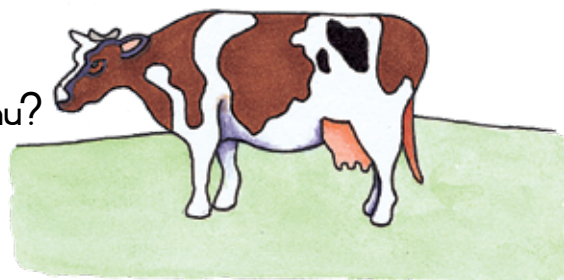

Kha ri vhale

Mafhi a bva ngafhi?

Ni a zwi divha uri mafhi a swika hani midini yashu?

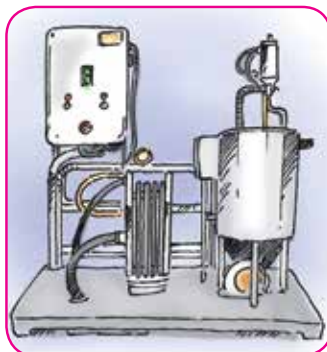
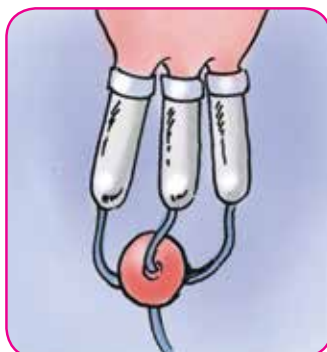
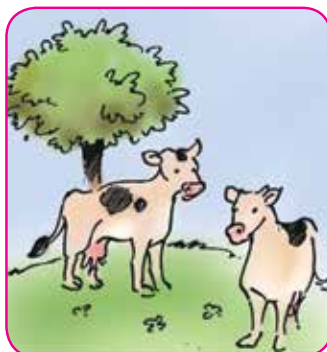
Kha ri gude zwinwe zwinzhi nga mafhi.

Kha ri ambe

Lavhelesani zwifanyiso izwi ni ambe ngazwo na khonani yangu.

Mafhi ri a wana hani?

Duvha:

Kha ri ambe

Mafhi a si tshone tshithu tshi tshothe tshine ra tshi wana kha kholomo. Ndi zwifhio zwiwe zwithu zwine ra zwi wana kha kholomo?

Sumbedzana kilasi mutevhe wanu.

Kha ri ite nyito

Olani tshibveledzwa tshirwevho tshi no bva kha mafhi kha iwe na iwe ya fureme idzi. Nwalani dzina la tshibveledzwa fhasi ha tshifanyiso tshirwe na tshirwe tshe na ola.

Kha ri vhale

Wulu

Musi vhuria hu tshi fhela, ngu a dzi tshee na mushumo na madzhasi adzo e a vha tshi dzi dudedza vhuria. Zwinoha ndi tshone tshifhinga tshavhudi tsha u dzi gera. Zwi vhidzwa upfi ndi u vheula. Ri shumisa wulu yadzo kha u ita zwiambaro zwo fhambananaho zwi no ri dudedza. Ri luka dzidzhesi nga wulu, ra tanda wulu ya ita matheriala a vhuphuvhephuvhe a no dudela.

Hu na tshaka dzo fhambanaho dza ngu dza wulu. Tshaka khulwane Afrika Tshipembe ndi Merino, Blinkhaar-ronderib Afrikaner, Dorper na Dormer. Zwinepe zwi re kha siatari ili zwi a ni sumbedza uri ngu idzi dzo tou ita hani.

Lushaka lwa ngu lwa Merino ndi lwone luhulwanesa Afrika Tshipembe.

Zwipuka zwine zwa ri fha zwiliwa kana zwiambaro: ngu

Blinkhaar-ronderib Afrikaner ndi lushaka lwo khwat'haho lwa ngu dza Afrika Tshipembe. Dzi dzula dzo khwat'ha na u takala naho nzulele i tshi konda.

Lushaka lwa ngu dza Dorper dzi fuwelwa Afrika Tshipembe lwa tshipentshela.

Lushaka lwa Dormer na lwone ndi lwa ngu dze dza aluswa Afrika Tshipembe.

Duvha:

Kubveledzelwe kwa wulu

1. Rabulasi na vhathusi vhawe vha vheula nngu nga zwanda kana mutshini.

2. Wulu i vhewa ntha ha dzitafula uri i nanguludwe i vheive nga khwalithi (vhudi) na vhulapfu.

3. Wulu i a kwanyiwa ya bva zwithopho ya rengiswa.

4. Wulu i a tanzwiwa uri i kune.

5. Magerelo a wulu a a tanzwiwa uri a ye u tandiwa.

6. Musi i tshi tandiwa, i a tatamudziwa ya lukiwa.

7. Wulu yo luga zwino uri i ye u lukiwa.

8. Tshi tevhelaho ndi u daya wulu.

9. Wulu i shumiswa kha u ita dzhesi.

10. Dzhesi i rengiswa vhengeleni.

Kha ri ambe

Ambani na khonani yanu. Nngu dzi dovha hafhu dza thusa vhathu nga mini?

Kha ri tambe
• Mudededzi wanu vha do ni gudisa u tamba mutambo wa khirikhethe thukhu.

Mudededzi:

Tsaino:

Duvha:

Zwipuka zwi no ri shumela: mmbwa

Kha ri livhanye

Mmbwa dzi dzhiwa sa zwifuwohaya nahone dzi anzela u tshila ngomu nduni dzashu. Fhedziha, hu na miñwe mishumo minzhi mihulwane ine dza ita. Talani mutalo u tshi livhanya mmbwa inwe na inwe na muñe wayo.

Mmbwa dza mapholisa dzi thusa mapholisa uri vha wane mavemu.

Mmbwa dza u dededza dzi thusa vhatu vho pofulaho uri vha kone u tshimbila.

Mmbwa dza u lisa nngu dzi ita uri nngu dzi dzule dzi sambini lithihi.

Mmbwa dza u linda dzi ri tsireledza kha mavemu.

Mmbwanzwimi dzi thusa vhazwimi kha u wana zwinoni kana zwipuka zwe vha thuntsha.

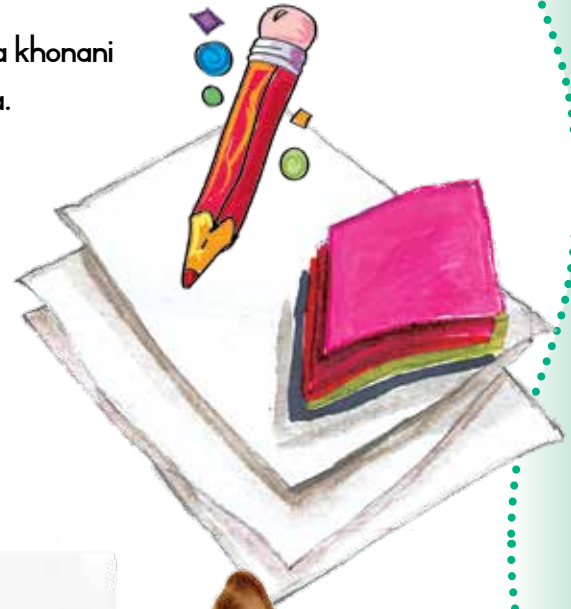

Duvha:

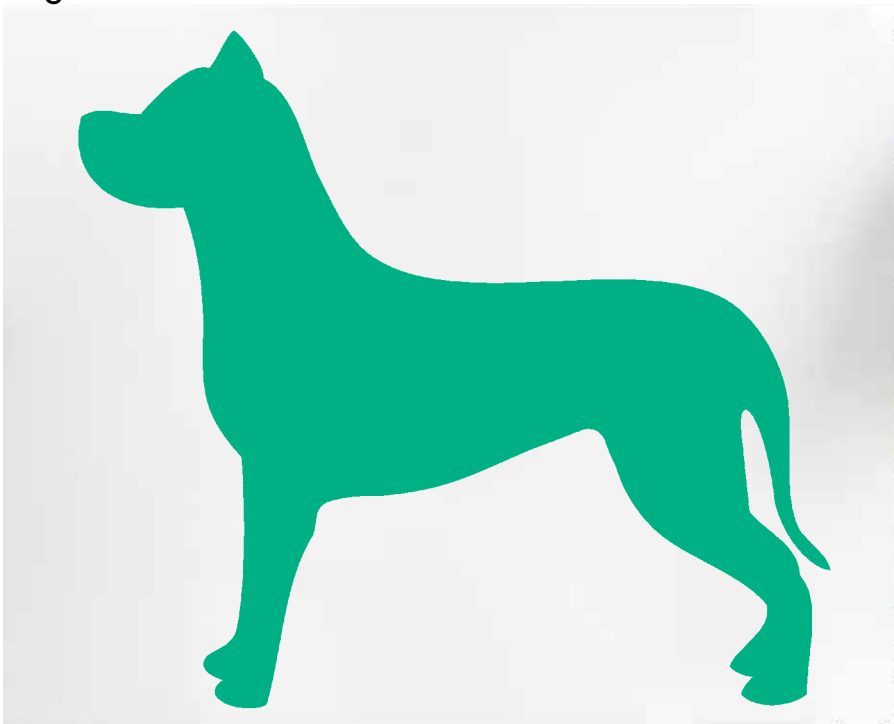
Kha ri ite nyito

Itani tshifanyisomurunzi tsha khonani
khulwane ya muthu - mmbwa.

Ni tea u vha na:

- mabambiri a mivhala mivhili yo fhambananaho
- tshigero
- penisela
- guluu

- Olani mmbwa khulukhulu kha muṅwe wa mihwenga ya bambiri. Ivhani na vhuṭanzi uri ni ola hoṭhe kha bambiri ili.
- Zwino gerani mmbwa yaṅu zwavhuḍi na nga vhudele.
- Nambatedzani mmbwa ye na gera kha lila liṅwe bambiri.
- Olani maṭo, ningo na mulomo u re na maṅo kha mmbwa yaṅu.
- Khavhisani tshifanyiso tshaṅu nga ṅdila ine na funa. Ni elelwe uri mivhala i no ṭhaḍulana, tsumbo, mutswu kha wa tshitopana, zwi a shumisana kha u ita tshifanyisomurunzi.

Zwipuka zwi no ri shumela: donngi

Kha ri vhale

Donngi dzi di vha dza u thusa vhathu lwa minwaha ya zwigidi zwa rathi. Dzo di vha dzone dzi no ri thusa u ri hwala khathihi na u hwala thundu dzashu dzi no lemela, dza lima masimu na u kokodza maḍi.

Hezwi zwithu zwothe zwi kha di bvelela na namusi. Hu na donngi dza miliyoni dza 41 lifhasini lothe. Hezwi zwi amba uri nwana muṅwe na muṅwe wa tshikolo Afrika Tshipembe a nga vha na donngi tharu.

Kha ri nṱale

Lavhelesani zwifanyiso ni nṱale fhungo line la ri vhudza uri donngi i re tshifanyisoni tshinwe na tshinwe i khou shumiswa kha u ita mini.

